تصوير ابو عبدالرحمن الكردي

ڕێزمان و خوێندنەوەی کوردی

بۆ

پۆلی پێنجەمی بنەڕەتی

لەئیر حمەعلی محمود

حکومەتی هەرێمی کوردستان- عیراق

وەزارەتی پەروەردە

بەڕێوە بەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

ڕێزمان و خوێندنەوەی کوردی

بۆ پۆلی پێنجەمی بنەڕەتی

دانانی

لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە

چاپی یەکەم ٢٧٠٨ کوردی ٢٠٠٨زایینی

چاپخانەی الاتحاد - لوبنان

سەرپەرشتی زانستی چاپ
سادق ئەحمەد عوسمان

سەرپەرشتی هونەری چاپ
سەباح سەعید عەبدولا

دیزاین و بەرگ
عادل زرار

نیگار
محەمەد هاشم

پێشەکی

مامۆستای بەڕێز ئەم پەڕتووکەی کە لەبەر دەستتدایە لە ئەنجامی هەوڵو کۆششێکی زۆر بەم شێوەیە دانراوەو، ڕێکخراوەو، خراوەتە بەر دەستتان.

ئەم پەڕتووکە جیاوازە لە پەڕتووکە کوردییەکانی پێشتر لەم پەڕتووکە بابەتی ڕێزمانو خوێندنەوە کراوە بە یەك پەڕتووك. جا بۆ بەشە وانەکانی زمانی کوردی لە خوێندنەوەو داڕشتنو لەبەرکردنی ڕێنووسو خۆشنووسیدا، هەر بەشەیان لە خزمەت بەشەکانی دیکەدایە وە بەهەموویان زمانە شیرینەکەی کوردی پێك دێنن. بۆیە پێویستە لە دابەشکردنی بەش وانەکانی زمانی کوردی بەسەر ڕۆژەکانی هەفتەدا هەر لەسەرەتای ساڵەوە گرنگی پێ بدرێتو قوتابییانو خوێندکارانی لێ ئاگادار بکرێتەوە... هیچ بەشێکیان نەکرێتە قوربانی بەشەکەی دی. ئامانج لەم پەڕتووکانە ئەوەیە کە خوێندکاران بتوانن بە زمانێکی کوردی ڕەوان بدوێنو بنووسنو بخوێننەوەو گەشەی پێ بدەن، ئەم ئامانجانە بە هاوکاری هەموو لایەکمان بێتە دی، ئەم پەڕتووکە پێویستیەکی زۆری بە تێبینیو بۆچوونو باری سەرنجی ئێوەی بەڕێزە بۆیە داواکارین دڵسۆزانە هەڵی سەنگێننو رای خۆتانی لەسەر دەربڕن. ئەگەر هەر تێبینیو کەمو کوڕییەك یان هەر شتێکی لەم بارەوە هەبوو بە ڕێگای پەروەردەکان ئاگادارمان بکەنەوە. بۆ ئەوەی گوڵزاری پەڕتووکەکە لە چاپەکانی داهاتوو پوختەترو گەشاوەتر بێت.

هەر سەرکەوتوو بن..

لیژنەی دانانی پەڕتووکەکە

بەشی

﴿ ڕێزمان ﴾

بابەتەکانی بەشی ڕێزمان

١.	ڕستە
٢.	وشە
٣.	جۆرەکانی وشە لە ڕووی دارشتنەوە
٤.	بڕگە
٥.	پیت
٦.	جۆرەکانی وشە
٧.	چاوگ
٨.	کار
٩.	ناو
١٠.	ناوی تاک و ناوی کۆ
١١.	ناوی نەناسرا و ناوی ناسرا و
١٢.	جێناوی کەسی سەربەخۆ
١٣.	هاوەڵناو
١٤.	هاوەڵکار
١٥.	ئامرازی پەیوەندی
١٦.	بنچینەکانی ڕستە (بکەر، کار)

رستـــه

١. خوناو هات.

٢. نازه چوو بۆ هەڵەبجە.

٣. باران باری.

٤. بەفرین نامەی نووسی.

راڤـــە:

ئەگەر سەرنج بدەینە ئەو گوتنانەی لای سەرەوە دەبینین هەر یەکەیان واتایەکی تەواوی خۆی هەیەو لە کۆمەڵە وشەیەک پێکهاتووە، وەك ئاخاوتنی (خوناو هات) لە وشەی (خوناو) و لە وشەی (هات) پێکهاتووە. هەردووکیان پێکەوە واتایەکی تەواویان داوە بە دەستەوە، هەروەها ئاخاوتنەکانی دیکەش بەم شێوەیە لێک دەدرێنەوە، بۆیە پێیان دەگوترێت رستە.

پێناسە: بۆ لەبەرکردن

رستە چەند وشەیەکە پێکەوە واتایەکی تەواوە، دەبەخشێت و لەکۆتایی بە پێی مەبەست هێمای بۆ دادەنرێت.

راهێنان (١)

١. کەی بە گوتن دەگوترێت رستە؟

٢. رستە لە چی پێکهاتووە؟

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بەم وشانە پڕ بکەوە:

دەکات - گوڵەکە - هیوا - هەور

١. .... جوانە.

٢. نانەوا نان ....

٣. بەهاران .... دەگرمێنێت.

٤. ئاشتی .... ی گەلانە.

راهێنان (٣)

لەم وشە تێکەڵاوانەی خوارەوە رستەی تەواو دروست بکە:

١. فێردەکات- مامۆستا- قوتابی.

٢. کوردستانە - شارێکی - کەرکوک.

٣. دەڕوێت - بەهاران - رێواس.

٤. مەل- هێلانەی- تێک مەدەن.

راهێنان (٤)

رستەکانی ناو ئەم پارچە نووسینەی خوارەوە دەربهێنە:

میللەتی کورد بۆ رزگاری شۆڕشی کرد. بۆ گەیشتن بەو ئاواتە شەهیدی دا. دوای راپەڕین هەڵبژاردنی کرد. لە ئەنجامدا، پەرلەمانی دانا. بژی خەباتی کورد. بژی کوردستان. بژی سەربەخۆیی.

واتای وشەکان

وشە	واتا
گوتن	ئاخفتن، ئاخاوتن
وشە	پەیڤ
ئاوات	هیڤی
راپەڕین	سەرهەڵدان

وشـــــــــــه

١. كاوه چوو بۆ سلێمانی.

٢. کورد بۆ ئازادی تێدەکۆشێت.

٣. منداڵەکە نوست.

٤. گوێزی هەورامان بەدەست دەشکێت.

٥. باڵندە بە باڵێك نافڕێت.

راڤە:

رستەی یەکەم (کاوە چوو بۆ سلێمانی) لە بێژەی (کاوە، چوو، بۆ، سلێمانی) پێکهاتووە، بە هەر یەکێك لەم بێژانە کە رستەکەی لێ پێکهاتووە دەگوترێت (وشە). هەروەها رستەکانی دیکەی لای سەرەوە بەم جۆرە لێکدەدرێنەوە.

پێناسە:

وشە: بێژەیەکە رستەی لێ پێکدێت. وەك: کاوە، کورد، منداڵەکە، بۆ، گوێز، هەورامان، چوو، باڵندە

راهێنان (١)

هەر یەکە لەم رستانەی خوارەوە لە چەند وشەیەک پێکهاتووە؟ وشەکان دیار بکە:

١. پێشمەرگە کوردستان دەپارێزێت.

٢. من لەگەڵ باوکم کار دەکەم.

٣. مرۆڤی باش سەردەکەوێت.

٤. لەناو ئاوی لێڵ مەلە مەکە.

٥. گوڵی شلێر لە کوردستان دەڕوێت.

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانە بەم وشانەی خوارەوە پڕ بکەوە:

چۆلەکە، دەرچوو، بادینان، بە، زاخۆ، لێڵ.

١. ڤیانی خوشکم بە یەکەم ....

٢. ئاوی .... مەخۆوە

٣. باوکم بۆ ناوچەی .... دەچێت.

٤. داری ئازادی .... خوێن ئاو دەدرێت.

٥. .... باڵندەیەکی جوانە.

راهێنان (٣)

پێچەوانەی ئەم وشانەی خوارەوە بنووسە:

سارد، ڕووناکی، کورت، شیرین، دوور

راهێنان (٤)

لەم کۆمەڵە وشە تێکەڵاوانەی خوارەوە رستەی تەواو دروست بکە:

١. دەچێت، بۆ، ئازاد، قوتابخانە.

٢. دەکڕێت، نەسرین، گوڵ.

٣. باخچە، ئاو دەدات، فەرهاد.

٤. مورەبا، لە، دروستدەکرێت، هەنجیر.

واتای وشەکان

وشە	واتا
وشە	پەیڤ
تێدەکۆشێت	خەبات دەکات
باڵ	چەنگ
بەیانی	سوباهی، سبەینێ، سبەی
لێڵ	شێلی، شێلو، شلوێ
باخەوان	ڕەزڤان، رەزوان
هەنجیر	هژیر

جۆرەكانی وشە لە رووی دارِشتنەوە
وشەی سادە- وشەی ناسادە

كۆمەڵەی ١	كۆمەڵەی ٢
وشەی سادە	وشەی ناسادە
خامە	پیرەمێرد
چالاک	نەورۆز
نەوت	كرێكار
سەفین	دەرهێنان
چیا	پیرەمەگروون
بەرز	گوهدار
بۆن	نازدار

راڤە:

ئەگەر بروانینە وشەكانی لای سەرەوە، دەبینین، لە كۆمەڵەی (١)و لە كۆمەڵەی (٢) پێكهاتووە.

لە كۆمەڵەی (١)دا وشەی:

خامە: وشەیەكی سادەیە، چونكە لە یەك بێژە پێكهاتووە.

چالاك: وشەیەكی سادەیە، چونكە لە یەك بێژە پێكهاتووە.

نەوت: وشەیەكی سادەیە، چونكە لە یەك بێژە پێكهاتووە.

سەفین: وشەیەكی سادەیە، چونكە لە یەك بێژە پێكهاتووە.

چیا: وشەیەكی سادەیە، چونكە لە یەك بێژە پێكهاتووە.

بەرز: وشەیەکی سادەیە، چونکە لە یەك بێژە پێکهاتووە.

بۆن: وشەیەکی سادەیە، چونکە لە یەك بێژە پێکهاتووە.

لە کۆمەڵەی (٢) دا وشەی:

پیرەمێرد: وشەیەکی ناسادەیە/ سێ بێژەیە (پیر+ ە+ مێرد).

نەورۆز: وشەیەکی ناسادەیە/ دوو بێژەیە (نەو+ رۆز).

کرێکار: وشەیەکی ناسادەیە/ دوو بێژەیە (کرێ+ کار).

دەرهێنان: وشەیەکی ناسادەیە/ دوو بێژەیە (دەر+ هێنان).

پیرەمەگروون: وشەیەکی ناسادەیە/ سێ بێژەیە (پیر+ ە+ مەگروون)

گوهدار: وشەیەکی ناسادەیە/ دوو بێژەیە (گوهـ+ دار)

نازدار: وشەیەکی ناسادەیە/ دوو بێژەیە (ناز+ دار).

پێناسە:

وشە لە رووی دارشتنەوە دوو جۆرە:

١. **وشەی سادە: وشەیەکە لە یەک بێژە پێکهاتووە، وەک: وشەی (خامە، چالاک، نەوت، چیا، بەرز، بۆن).**
٢. **وشەی ناسادە: وشەیەکە لە بێژەیەك زیاتر پێکهاتووە، وەك: وشەی (پیرەمێرد، نەورۆز، کرێکار، دەرهێنان، پیرەمەگروون، گوهدار، نازدار).**

راهێنان (١)

وشەی سادە لەم رستانەی خوارەوەدا دەربهێنە:

١. هەولێر کراوە بە پایتەختی کوردستان.

٢. خوێندکاری کورد باش دەخوێنێت.

٣. سەرچل نامە بۆ دایکی دەنووسێت.

٤. کاوەو کارزان بۆ ئەشکەوتەکەی هەزارمێرد چوون.

٥. سەرچنار دەکەوێتە پارێزگای سلێمانی.

راهێنان (٢)

هەر یەك لەم وشە ناسادانەی خوارەوە بکە بە وشەی سادە:

سەرگوڵ، چاوشین، شاهەنگ، دوودڵ، دوارۆژ.

راهێنان (٣)

ئەم بۆشاییانە بە یەکێك لەم وشانەی خوارەوە پڕ بکەوە:

ماسی، لاو لاو، سۆلاف، گەرمکردن، بێکەس.

١. تاڤگەی .... لە ئامێدییە.

٢. .... بەبێ ئاو ناژی.

٣. بەفر بە .... دەتوێتەوە.

٤. .... لە دار ئالاوە.

٥. .... شاعیرەکی مەزنی کوردە.

راهێنان (٤)

سەر+ دار = سەردار

تۆش ئەمانەی خوارەوە وەك نموونەی سەرەوە لێبکە.

١. کڕ+ یار ....

٢. فرۆش + یار ....

٣. ئاسن + گەر ....

٤. سەر+ تاش ....

بــــــــڕگە

١. کورد

٢. کوردستان — کور/ دس / تان.

٣. گوڵ

٤. گوڵزار — گوڵ/ زار

٥. باب

٦. باپیر — با / پیر

٧. مێروله — مێ/ رو/ له

ڕاڤە:

ئەگەر سەرنج بدەینە وشەکانی سەرەوە دەبینین وشەی (کورد) تەنها لە یەك بڕگە پێکهاتووە چونکە بە یەکجار دەگوترێت، وشەی (کوردستان) لە سێ بڕگە پێکهاتووە کە (کور، دس، تان) چونکە بە سێ جار لە زار دێتە دەرەوە وە هەروەها وشەکانی دیکەش لە بڕگە پێکهاتوون.

پێناسە: بڕگە ئەو پارچە وشەیەکە بە یەکجار لە زار دێتە دەرەوە.

راهێنان (١)

لەم بڕگانەی خوارەوە وشە دروست بکە:

١. شا / سوار

٢. قو / تاب / خا / نە

٣. ئا / هە/ نگ

٤. کەر / کوک

٥. ئا/ زا/ دی

راهێنان (٢)

ئەم وشانەی خوارەوە بکە بە بڕگە:

هەرمێ، دڵ، شاتو، چاوکاڵ، مێرگەسۆر

راهێنان (٣)

مامۆستا داوا لە خوێندکاران دەکات هەر یەکە ناوی خۆی بڕگە بکات.

پیت

پیت: وێنەی ئەو دەنگانەیە کە لە زار دێنە دەرەوە گوتنیان لێ پێکدێت‌و بچووکترین دانەی دەنگییە لە زمانداو لەوە زیاتر ناتوانرێت ورد بکرێتەوە...:

ئـ - تیپی بزوێن[1]

١.	ا
٢.	ە
٣.	ی
٤.	ێ
٥.	و
٦.	وو
٧.	ۆ

دەبنە بزوێن و نەبزوێن

ب- تیپی نەبزوێن

ئـ، ب، پ، ت
ج، چ، ح، خ، د
ر، ڕ، ز، ژ، س
ش، ع، غ، ف، ڤ
ق، ک ، گ، ل، ڵ
م، ن، هـ (و، ی)[2]

---

1. بزوێنێکی زۆر کورت هەیە کە بەم پیتانە وێنەی بۆ دانەنراوە بەڵام بە پیتی لاتینی نیشانەی (i) بۆ دانراوە وەك لە وشەی (birdin) یان (jin) یان (dil).

2. پیتە بزوێنی (و ـ ی) لەناو وشەدا هەندێك جار دەبنە پیتی نەبزوێن‌و هەندێك جاریش دەبنە بزوێن، ئینجا بۆ جیاکردنەوەی تیپی (و ـ ی) ی نەبزوێن لە تیپی (و ـ ی)ی بزوێن پێویستە رەچاوی ئەم خاڵانەی خوارەوە بکەین:

- پیتە (و ـ ی) کەوتە نێوان دوو پیتی نەبزوێن ئەوا ئەم (و ـ ی)یە دەبنە پیتی بزوێن وەك: (کورد، شیر) لێرەدا بزوێنن.
- هەر کاتێك لە پێش یان لە پاش پیتی (و ـ ی) پیتێکی بزوێن هەبێت ئەوا بێگومان ئەم (و ـ ی)یە دەبنە پیتی نەبزوێن، وەك: (داو، وار، دیار، دایك)
- هەمیشە دوو پیتی بزوێن لە زمانی کوردی بە دوای یەک نایەن، واتە (بە تەنیشت یەکەوە نابن) وەک: (سێو، پیاو، یانە، یاری).

راڤه:

١. **پیتـــی بزوێن:** ئەو پیتانەن، کە دەنگدارن‌و یارمەتی پیتە نەبزوێنەکان دەدەن لەکاتی دەربڕینیاندا.

٢. **پیتـــی نەبزوێن:** ئەو پیتانەن کە بەبێ یارمەتی پیتی بزوێن دەنگەکانیان بە ئاسانی لە دەمەوە نایەتە دەرەوە.

راهێنان (١)

ئەم وشانەی خوارەوە هەڵبوەشێنەوەو بزانە هەر یەکەیان لە چەند تیپ پێکهاتوون؟

١. ئازادی (ئـ، ا، ز، ا، د، ی).

٢. هەیڤ ( ).

٣. پەنیر ( ).

٤. جۆزەردان ( ).

٥. کەلار ( ).

راهێنان (٢)

لەناو پیتەکانی زمانی کوردی چەند پیت هەیە نیشانەی (٧) وەربگرێت، بیاننووسە؟

راهێنان (٣)

ئەم پیتانەی خوارەوە بدە دەم یەکترییەوەو بزانە چ وشەیەکیان لێ دروست دەبێت؟

١. (پ، ە، ر، ل، ە، م، ا، ن)=

٢. (ن، ا، ل، ی   ) =

٣. (ڕ، ە، ش، ە، ب، ا) =

٤. (د، ھ، ۆ، ک   ) =

٥. (خ، ا، و، ێ، ن   ) =

راهێنان (٤)

پیتە بزوێنەکانی ناو ئەم وشانەی خوارەوە دەربهێنە:

گۆڤەند، شێر، بەڕوو، بێریڤان.

راهێنان (٥)

١. پێنج وشە بهێنە پیتە بزوێنی (ۆ)ی تێدابێت.

٢. پێنج وشە بهێنە پیتە بزوێنی (ێ)ی تێدابێت.

٣. پێنج وشە بهێنە پیتە بزوێنی (وو)ی تێدابێت.

جۆرەکانی وشە

وشە:

وشە لە رووی ڕێزمانەوە، ئەم جۆرانەی خوارەوە دەگرێتەوە:

١. **چاوگ:** گریان، فرۆشتن، خوێندن، چوون، کڕین.

٢. **کار:** برژا، فرۆشت، خوێند.....

٣. **ناو:** شاخ، شار، زانا، مەڕ.

٤. **جێناو:** من، کۆ، ئەوان.

٥. **هاوەڵناو:** جوان، پاك ...

٦. **هاوەلکار:** دوێنێ، لەژێر...

٧. **ئامراز:** بە، لە، بۆ...

چـــــــاوگ

گریان

فڕین

خوێندن

فرۆشتن

چوون

ڕاڤە:

ئەگەر سەرنج بدەینە وشەکانی (گریان، فڕین، خوێندن، فرۆشتن، چوون) هەر یەکەیان مانایەکی سەربەخۆی هەیە هەروەها لە شوێنی خۆیان ڕوودانێک یا کردەوەیەک دەردەخات بەڵام نەدراوەتە پاڵ کەسێک یا شتێکو کاتی تێدا نییە، بەم جۆرە وشانە دەگوترێت چاوگ.

پێناسە:

چاوگ وشەیەکە ڕوودانێك یا کردەوەیەك نیشان دەدات بەڵام ئەم کردەوەیە نەخراوەتە پاڵ کەسێك یا شتێك کاتیشی تێدا نییە. بە پیتی (ن) کۆتایی دێت.

تێبینی/

ئ- نیشانەکانی چاوگ ئەمانەن (ا، ی، د، ت، وو)

ب- جۆرەکانی چاوگ پێنجن:

١. چاوگی ئەلفی: گریان - سووتان.

٢. چاوگی یائی: کڕین- فڕین.

٣. چاوگی دالی: خوێندن- بردن.

٤. چاوگی تائی: فرۆشتن، گرتن.

٥. چاوگی واوی: چوون- دروون.

ڕاهێنان (١)

جۆری ئەم چاوگانەی خوارەوە دیار بکە:

کەوتن - خواردن- چوون- سووتان- کڕین

ڕاهێنان (٢)

بۆ هەر جۆرێك لە جۆرەکانی چاوگ دوو نموونە بهێنەوە.

كـــــــــار

١. منداڵەکە گریا.

٢. دانا کۆمپیوتەرەکەی فرۆشت.

٣. ئازاد وانەکەی خوێند.

٤. سەیران چوو بۆ بازاڕ.

٥. چرۆ ملوانەکەیەکی کڕی.

ڕاڤە:

ئەگەر سەرنج بدەینە ڕستەکانی لای سەرەوە دەبینین:

١. لە ڕستەی (منداڵەکە گریا)دا وشەی (گریا) کارەو لە کاتی ڕابوردوودا ڕوویداوەو لە چاوگی گریان وەرگیراوە.

٢. لە ڕستەی (دانا کۆمپیوتەرەکەی فرۆشت)دا وشەی (فرۆشت) کارەو لەکاتی ڕابوردوودا ڕوویداوەو لە چاوگی فرۆشتن وەرگیراوە.

٣. لە ڕستەی (ئازاد وانەکەی خوێند) وشەی (خوێند) کارەو لەکاتی ڕابوردوو ڕوویداوەو لە چاوگی خوێندن وەرگیراوە.

٤. لە ڕستەی (سەیران چوو بۆ بازاڕ) وشەی (چوو) کارەو لەکاتی ڕابردوو ڕوویداوەو لە چاوگی کڕین وەرگیراوە.

٥. لە ڕستەی (چرۆ ملوانکەیەکی کڕی) وشەی (کڕی) کارەو لەکاتی ڕابردوودا ڕوویداوەو لە چاوگی کڕین وەرگیراوە.

پێناسە:

کار: وشەیەکە کردەوەیەك دەداتە پاڵ کەسێك یان شتێك لە کاتێکی دیاریکراودا *.

راهێنان (١)

کارەکانی ئەم رستانەی خوارەوە دەربهێنە:

١. زانا کتێبێکی کڕی.

٢. شوان چوو بۆ دهۆک.

٣. تارا نامەکەی نارد.

٤. پشیلەکە ماستەکەی خوارد.

٥. باران باری.

* مامۆستای بەڕێز: لە پۆلی پێنجەمی بنەڕەتی تەنها باسی کاری رابردووی (نزیک)مان کردووە.

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە یەکێك لەم کارانە پڕ بکەوە:

نیشت، نوست، چوو، باری

١. منداڵەکە ....

٢. بێریڤان .... بۆ بازاڕ

٣. پەپوولەکە لەسەر گوڵەکە ....

٤. بەفر ....

راهێنان (٣)

ئەم کارانەی خوارەوە لە رستەدا بەکاربهێنە:

سڕی، هێنا، چوو، گرت، کرد

واتای وشەکان

وشە	واتا
کۆچی دوایی کرد	مرد
پەپوولە	پەلاتینک
سڕی	پاکژکر

نـــــــاو

١. **شێرکۆ نوست.**

٢. **بەرخەکەم فرۆشت.**

٣. **هەنارەکەم خوارد.**

٤. **من لە کەلار بووم.**

٥. **دەرگای ژوورەکەم داخست.**

راڤە:

ئەگەر بڕوانینە ڕستەکانی سەرەوە، دەبینین:

(شێرکۆ، بەرخەکەم، هەنارەکەم، کەلار، دەرگا) ناون، لە ڕستەی (شێرکۆ نوست)دا وشەی (شێرکۆ) پێی دەگوترێت (ناو)، چونکە بۆ ناولێنانی (کەسێك) بەکارهاتووە.

لە ڕستەی (بەرخەکەم فرۆشت)دا وشەی (بەرخەکەم) پێی دەگوترێت (ناو)، چونکە بۆ ناولێنانی (گیانلەبەرێک) بەکارهێنراوە.

لە ڕستەی (هەنارەکەم خوارد)دا وشەی (هەنارەکەم) پێی دەگوترێت (ناو)، چونکە بۆ ناولێنانی (ڕووەکێک) بەکارهێنراوە.

لە ڕستەی (من لە کەلار بووم)دا وشەی (کەلار) پێی دەگوترێت (ناو)، چونکە بۆ ناولێنانی (شوێنێک) بەکارهێنراوە.

لە ڕستەی (دەرگای ژوورەکەم داخست)دا وشەی (دەرگا) پێی دەگوترێت (ناو) چونکە بۆ ناولێنانی (شتێکی) بێ گیان بەکارهێنراوە.

پێناسە:

ناو: وشەیەکە بۆ ناولێنانی (کەسێک، گیانلەبەرێک، رووەکێک، جێیەک یان شتێک) بەکاردەهێنرێت.

وەك: شێرکۆ، بەرخ، هەنار، کەلار، دەرگا.

راهێنان (١)

لەم رستانەی خوارەوە ناوەکان دەربهێنە:

١. شاری سلێمانی جوانە.

٢. هەوار نووست.

٣. دەنووکی مراوی پانە.

٤. من حەز لە هەناری مێخۆش دەکەم.

٥. ڕێڤین چیرۆک دەخوینێتەوە.

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانە بەم ناوانەی خوارەوە پڕ بکەوە:

ساوار، رۆژ، کراس، سەیران، هاوڕێ، کەو

١. .... ی باش لە تەنگانەدا دەردەکەوێت.

٢. دەنگی .... خۆشە.

٣. بەهاران .... خۆشە

٤. .... خواردنێکی بە تامە.

٥. پەری .... دەدروێت.

راهێنان (٣)

ئەم ناوانەی خوارەوە بۆچی بەکارهاتوون:

شێرزاد- مامز- سێو - بەرد - شەقڵاوە

واتای وشەکان

وشە	واتا
گیانلەبەر	گیانەوەر، گیاندار
مراوی	وەردەك
دەسورێتەوە	دزفرێت
مامز	ئاسك

پێویستە مرۆڤ وتەی چاک، کردەوەی چاک، بیری چاک بێت

(زەردەشت)

ناوی تاک - ناوی کۆ

تاک ١	کۆ ٢
کچ	کچان
باخ	باخان
ماڵ	ماڵان
شار	شار
کوڕ	کوڕان
بەرد	بەردان

ڕاڤە:

ئەگەر سەرنج بدەینە، وشەکانی کۆمەڵەی یەکەم (کچ، باخ، ماڵ، شار، کوڕ، بەرد) دەبینین هەموویان ناون‌و هەر یەکەیان تاکێک پێشان دەدەن بۆیە پێیان دەگوترێت (ناوی تاک). بەڵام ئەگەر سەرنج بدەینە وشەکانی کۆمەڵەی دووەم (کچان، باخان، ماڵان، شاران، کوڕان، بەردان) دەبینین هەر هەموویان ناون‌و لە تاکێک زیاتر نیشان دەدەن، بۆیە پێیان دەگوترێت (ناوی کۆ) بۆ گۆڕینی (ناوی تاک) بۆ (ناوی کۆ) نیشانەی (ان) دەخرێتە سەر ناوەکە.

پێناسە:*

ناو لە ڕووی ژمارەوە لەزمانی کوردیدا دوو جۆرە:

١. ناوی تاک: ئەو ناوەیە کە تاکێک نیشان دەدات، وەک: منداڵ، بەهار، کۆتر... هتد.

٢. ناوی کۆ: ئەو ناوەیە کە لە تاکێک پتر نیشان دەدات، وەک: منداڵان، بەهاران، کۆتران.

ڕاهێنان (١)

ئەم ناوە تاکانەی خوارەوە بکە بە ناوی کۆ:

بەرخ، دیوار، گوڵ، بەرد، ژن.

ڕاهێنان (٢)

لەم ڕستانەی خوارەوە ناوەکان دەربهێنەوە جۆرەکەی دیاربکە:

١. منداڵان یاری دەکەن.

٢. مامۆستا هات.

٣. باوکان ئامۆژگاریمان دەکەن.

٤. کوڕی من باش دەخوێنێت.

ڕاهێنان (٣)

ئەم ناوە کۆیانەی خوارەوە بکە بەناوی تاک:

شاخان، نوسەران، باوکان، گوندان، شاران.

---

* مامۆستای بەڕێز بەدرێژی باسی کۆکردنەوەی ناومان نەکردووە لە پۆلەکانی داهاتوو باسیان دەکەین.

ناوی نەناسراو- ناوی ناسراو*

١ ناوی نەناسراو	٢ ناوی ناسراو
نان	نانەکە
ژوور	ژوورەکە
پەز	پەزەکە
ماڵ	ماڵەکە
کەروێشك	کەروێشکەکە

ڕاڤە:

ئەگەر سەرنج بدەینە وشەکانی کۆمەڵەی یەکەم هەموویان ناوی تاکی نەناسراون وەك (نان، ژوور، پەز، ماڵ، کەروێشك) وە ئەم ناوە تاکە نەناسراوانە بەهۆی نیشانەی (ەکە) کراون بەناوی تاکی ناسراو هەروەك لەژێر کۆمەڵەی دووەم بە دیار دەکەون وەك (نانەکە، ژوورەکە، پەزەکە، ماڵەکە، کەروێشکەکە).

* تەنها باسی ناوی تاکی نەناسراومان کردووە، کە بە ئامرازی ناسینی (ەکە) کراوە بەناوی ناسراو.

پێناسە:

ناوی نەناسراو دەکرێتە ناوی ناسراو بەهۆی ئامرازی ناسینی نیشانەی (**ەکە**).

راهێنان (١)

ئەم ناوە نەناسراوانە بکە بە ناسراو:

پەڕتووک، سەپان، مێز، پرتەقال، کرێکار

راهێنان (٢)

ئەم ناوە ناسراوانە لە رستەدا بەکار بهێنە:

خۆخەکە، ئەندازیارەکە، پزیشکەکە، پارێزەرەکە، دایکەکە.

راهێنان (٣)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە ناوێك پڕ بکەوە:

١. .... بە یەکەم دەرچوو.

٢. چاوم بە .... کەوت.

٣. مەلەوانەکە لە .... پەڕیەوە.

جێناو

جێناوی کەسی سەربەخۆ:

کەس	ژمارە	جێناو
یەکەم		من
دووەم	تاک	تۆ
سێیەم		ئەو
یەکەم	کۆ	ئێمە
دووەم		ئێوە
سێیەم		ئەوان

راڤە:

جێناوی کەسی: ئەو وشەیە کە لەجیاتی ناوێک بەکاردەهێنرێت جا ناوەکە تاک بێت یان کۆ.

گەردانكردن:

من	هاتم
تۆ	هاتیـ (ت)
ئەو	هات
ئێمە	هاتین
ئێوە	هاتن
ئەوان	هاتن

راهێنان (١)

جێناوی سەربەخۆ لەم رستانەی خوارەوەدا دەربهێنە:

١. من رێزی ئەو دەگرم.

٢. تۆ كەی هاتیت؟

٣. ئەو مامۆستایە.

٤. ئەوان هاتن بۆ قوتابخانە.

٥. ئێوە رۆیشتن بۆ بازاڕ.

٦. ئێمە وانەكەمان نووسیەوە.

راهێنان (٢)

جێناوی سەربەخۆی تاکو کۆ لە راهێنانی یەکەم جودا بکەرەوەو لەم خشتەیەی خوارەوەدا ریزیان بکە.

کەس	ژمارە	
	تاک	کۆ
کەسی یەکەم		
کەسی دووەم		
کەسی سێیەم		

راهێنان (٣)

ئەم جێناوە کەسییە سەربەخۆیانە بخە رستەوە.

ئەو، ئێمە، تۆ، ئەوان

هاوەڵناو

١. کۆتری سپی هەڵفڕێنە.

٢. منداڵی زیرەک خۆشەویستە.

٣. سێوی ترش بخۆ.

٤. تۆی ژێر سەردەگەویت.

ڕاڤە:

لە ڕستەکانی سەرەوەدا وشەی (سپی، زیرەک، ترش، ژێر) هاوەڵناون، چونکە بە دوای ناو یان جێناودا هاتوونو وەسفی کردوون.

پێناسە:

هاوەڵناو وشەیەکە وەسفی ناوێک یان جێناوێک دەکات.

راهێنان (١)

هاوەڵناو لەم رستانەی خوارەوەدا دەربهێنە:

١. پاڵە بە داسی تیژ کار دەکات.

٢. ئێوەی ژیر دڵسۆزن.

٣. من چیایەکی بڵندم دیت.

٤. ئێمەی ئازا ناترسێین.

راهێنان (٢)

ئەم هاوەڵناوانە لەم بۆشاییانەی خوارەوەدا دابنێ:

جوان، گەرم، گەورە، پاک

١. کۆ ڕەوی ....ی کورد دونیای هەژاند.

٢. گوڵی .... لێ مەکەوە.

٣. چێشتی .... دەم دەسوتێنێت.

٤. ئاوی .... بخۆنەوە.

راهێنان (٣)

پێچەوانەی ئەم هاوەڵناوانەی خوارەوە بنووسە:

نەرم، رەش، خراپ، مەزن، سارد، شیرین، خۆش.

واتای وشەکان

وشە	واتا
ژیر	تێگەهشتی ب ئاقل
چیا	شاخ، کێو
ئازا	بە جەرگ، چاڤ نەترس
دەم	دەو، دەڤ، زار

هاوەڵکار

یەکەم

١. من پار بە یەکەم دەرچووم

٢. دەرگای خوێندنگە لە هاوین دادەخرێت.

دووەم

١. ژاڵە لەژێر کەپرەکە نوستبوو.

٢. کۆترەکە لەناو هێلانەکە هێلکەی کرد.

راڤە:

سەرنج بدە رستەکانی لای سەرەوە دەبینیت لە:

کۆمەڵەی یەکەمدا:

لە رستەی (من پار بە یەکەم دەرچووم)دا بێژەی (پار) وشەیەو پێی دەگوترێت (هاوەڵکاری کات) چونکە کاتی روودانی کاری (دەرچوونەکە) دیار دەکات.

لە رستەی (دەرگای خوێندنگە لە هاوین دادەخرێت)دا بێژەی (هاوین) وشەیەو پێی دەگوترێت (هاوەڵکاری کات) چونکە کاتی روودانی کاری (دادەخرێت) دەست نیشان دەکات.

کۆمەڵەی دووەم:

لە رستەی (ژاڵە لە ژێر کەپرەکە نووستبوو)دا بێژەی (لەژێر) وشەیەو پێی دەگوترێت (هاوەڵکاری شوێن) چونکە شوێنی رووداني کاری (نوستبوو) دەست نیشان دەکات.

هەروەها لە رستەی (کۆترەکە لەناو هێلانەکە هێلکەی کرد)دا بێژەی (لەناو) وشەیە پێی دەگووترێت (هاوەڵکاری شوێن) چونکە شوێنی رووداني کاری (کرد) دەست نیشان دەکات.

پێناسە:

هاوەڵکار*: وشەیەکە کات یان شوێنی رووداني کار لە رستەدا دیار دەکات.

راهێنان (١)

هاوەڵکار لەم رستانەی خوارەوەدا دەربهێنە:

١. ڕۆژنامەکانم خستە سەر مێزەکە.

٢. شووتی بە هاوین پێدەگات بەڵام لیمۆ بە زستان.

٣. خانزاد دوێنێ چوو بۆ دهۆک.

٤. گوڵەکان لەناو گوڵدانەکە دابنێ.

* تەنها باسی هاوەڵکاری کاتیو شوێنی کراوە.

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە هاوەڵکارێك پڕ بکەوە:

١. مەلەوانەکە لە .... رووبارەکە مەلە دەکات.

٢. سێ .... لە هاوینەهەواری سەرسەنگ بووین.

٣. ئەم ساڵ فەرهاد زیرەکترە لە ....

٤. گیا لە .... بنجی خۆی دەڕوێت.

راهێنان (٣)

ئەم هاوەڵکارانەی خوارەوە لە رستەدا بەکاربهێنە:

پێنجشەمە، دوور، پێرار، تەنیشت

لێکدانەوەی وشەکان

وشە	واتا
هاوەڵکار	ئاوەڵکار/ ئاوەڵفرمان/ هەڤاڵکار
شوتی	شفتی، زەبەش
بنج	بن، رپن

ئامرازی پەیوەندی

١. ئاسکە دەستی بە سابوون دەشوات.

٢. نارین لە باخچە یاری دەکات.

٣. هەژار دەچێت بۆ هەولێر.

راڤە:

ئەگەر سەرنج بدەینە رستەکانی لای سەرەوە دەبینین:

لە رستەی یەکەمدا (بە) بریتیە لە ئامرازی پەیوەندی وشەی (سابوون) دەخاتە ناو رستەکەوە.

لە رستەی دووەمدا (لە) بریتییە لە ئامرازی پەیوەندی وشەی (باخچە) دەخاتە ناو رستەکەوە.

لە رستەی سێیەمدا (بۆ) بریتییە لە ئامرازی پەیوەندی وشەی (هەولێر) دەخاتە ناو رستەکەوە.

پێناسە:

ئامراز: بێژەیەکە لە دروستکردنی رستە بەکاردێت.

راهێنان (١)

ئامراز لەم رستانەی خوارەوەدا دەربهێنە:

١. لاوژ دەچێت بۆ کەرکوک.

٢. چەپڵە بە یەک دەست لێ نادرێت.

٣. من لە سلێمانی هاتووم.

راهێنان (٢)

ئەم ئامرازانەی خوارەوە لە رستەدا بەکاربهێنە:

بۆ- بە - لە.

راهێنان (٣)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە ئامرازێک پڕ بکەوە:

١. هەور .... هەڵم پەیدا دەبێت.

٢. هاژەوانەکەی .... خامە دەنووسێت.

٣. نەسرین دەچێت .... دهۆک.

بنچینەکانی ڕستە

(بکەر)- (کار)

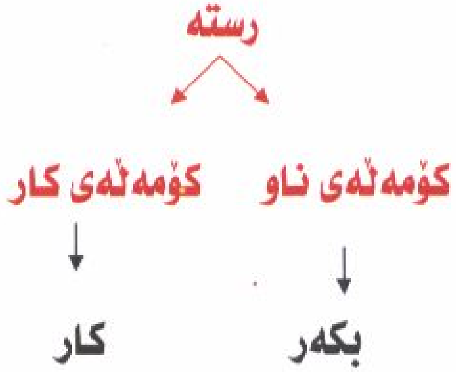

١. ئاراس هات.

٢. نەسرین خەوت.

٣. من ستران دەبیستم.

٤. ڕێباز نامە دەنووسێت.

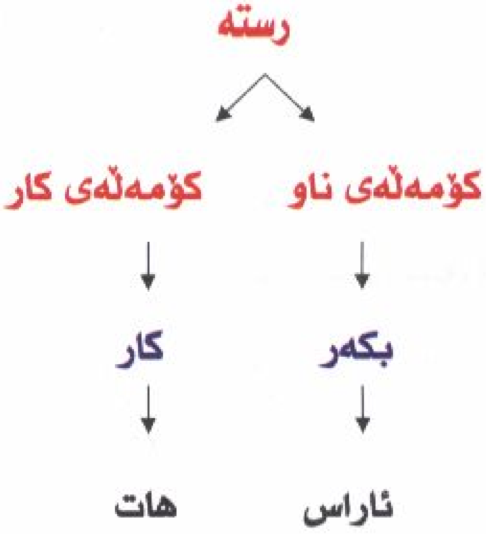

راڤە:

لە رستەی (ئاراس هات) ، (ئاراس) بەر کۆمەڵەی ناو کەوتووەو دەوری بکەری رستەی گێڕاوە، چونکە کاری (هاتن)ی بە ئەنجام گەیاندووەو وشەی (هات) بەر کۆمەڵەی کار دەکەوێتو کارە، چونکە کردەوەیەك لە کاتێکی دیاریکراو دەردەخات. هەروەها رستەکانی دیکە بە هەمان شێوە راڤە دەکرێت.

پێناسە:

رستە بریتییە لە کۆمەڵە وشەیەک پێکەوە واتایەکی تەواو دەدەن. وە لەدوو کۆمەڵەی سەرەکی پێک دێت.

١. **کۆمەڵەی ناو:** بریتییە لە وشەیەک یان کۆمەڵە وشەیەک، کە لە سەرەتای رستەدا دێت، کارێک دەکات، یان کارێکی دەدرێتە پاڵ وشەی سەرەکی لە کۆمەڵەی ناو بکەرە.

٢. **کۆمەڵەی کار:** وشەیەکە یان کۆمەڵە وشەیەکە کردەوەیەک دەداتە پاڵ کۆمەڵەی ناو لە کاتێکی دیاریکراو. کار وشەی سەرەکییە لە کۆمەڵەی کار.

وەك: (هات، خەوت، دەبیستم، دەنووسێت).

راهێنان (١)

بکەر لەم رستانەی خوارەوەدا دەربهێنە:

١. جووتیار رەنج دەدات.

٢. فەرهاد دیارییەکی کڕی.

٣. مێشوله نەخۆشی بڵاودەکاتەوە.

٤. مامۆستا خوێندکاری راستگۆی خۆش دەوێت.

راهێنان (٢)

کار لەم رستانەی خوارەوەدا دەربهێنە:

١. خانی مەم‌و زینی نووسیوە.

٢. کوردستان بە ئێوە پێشدەکەوێت.

٣. من لەناو باخەکە کارم دەکرد.

٤. ئارووەکەم خوارد.

راهێنان (٣)

رستەی تەواو لەم گوتنانەی خوارەوە دیاری بکە:

١. هەولێر بە قەڵاکەی.

٢. پڕشنگ تۆوی گوڵ دەچێنێت.

٣. زەویی باش بەرهەمی باش دەدات.

٤. ئەوی شارەزا.

٥. بەفر لە زستان.

راهێنان (٤)

ئەم وشانە لە رستەدا بەکاربهێنە:

سمکۆ، نووسی، ئەو، داخست، دەدوێت.

واتای وشەکان

وشە	واتا
ئاروو	هارویٚ، خیار
مێشوولە	پێشکە، پێشوی
خانی	هۆزانڤانەکی کوردە
دەدوێت	قسە دەکات، دئاخڤیت.

بەشی
خوێندنەوە

خۆشەویستی دایک و باوک

ئەگەر بیر لەو رەنج و ئەرکانە بکەیتەوە، کە دایک و باوکت. لە گەڵیان کێشاویت، دەبێت خۆشەویستی خۆتیان لە پێش هەموو کەسێکی دیکە پێ ببەخشیت. چونکە دایک لە پێناوی تۆ خۆی دەڕەنجێنێت و سۆزی خۆیت بەسەر دەبارێنێت و چاودێریت دەکات. ئەوەی دایك لەگەڵ منداڵی خۆیدا دەیکات، کەسی دیکە نایکات.

بەیانیان زوو بە زمانێکی شیرین لەخەوت هەڵدەستێنێت، دەستی دەهێنێت بە سەرتداو جلەکانت لەبەر دەکات، خواردنت بۆ ئامادە دەکات، بۆ خێرو خۆشی تۆ هەرچی پێویست بێت و لە توانایدا بێت، دریغی ناکات.

ئەگەر خوانە خواستە نەخۆش بکەویت و شوێنێکت بێتە ژان و ئازار، ئارامی لا نامێنێت و شەو تا بەیانی خەو ناچێتە چاوەکانی، پەستی و پەژارە دایدەگرێت، تا چاک دەبیتەوە.

باوکیشت وەک دایکت لە پێناوی تۆ بە گەرماو سەرما هەوڵ دەدات، رەنجدەدات، گوێ بە ماندوو بوون و ئێش و ئازار نادات، بە دڵێکی فراوانەوە هەموو رۆژێک لە ماڵ دێتەدەر، دەست بەکارکردن دەکات، تا بژێوی منداڵەکانی دابین بکات، چونکە لە گلێنەی چاوی خۆشتر دەوێن، کە دایك و باوکی تۆ بەم شێوەیە بن، دەبێت تۆش دایک و باوکی خۆت خۆش بوێت، رێزیان لێ بگریت، گوێیان بکەیت و پاداشتیان بدەیتەوە.

پێویستە لەگەڵیاندا هێمن بیت و دڵنەواییان بکەیت، کارێک، کە پێت دەسپێرن بە خۆشی ئەنجامی بدەیت.

هەوڵبدەیت کە گلەییان لە تۆ نەبێت.

چونکە هەرچییان بۆ بکەیت و چەند بە دەم فەرمانەکانیانەوە بچیت، دەیەکی ئەو رەنج و شەونخوونیانە نابێت، کە لەگەڵ تۆدا کێشاویانە.

کە چوونە تەمەنەوە و پیر بوون، نابێت فەرامۆشیان بکەیت و دەبێت دەستی رێزیان بۆ بەسینگەوە بگریت و خۆشەویستی و رەزامەندیان بخەوە پێش چاوی خۆت وا نەکەیت، دڵیان گەرد بگرێت.

واتای وشەکان

وشە	واتاکەی
دڵنەوایی	: دڵدانەوەو لاوانەوە
فەرامۆش	: پشتگوێخستن، لەبیرچوون
درێغی	: کەمتەرخەمی، تەمەڵی
گلێنە	: بیلبیلەی چاو، سۆمای چاو
ژان	: ئازار
ئارام	: خۆڕاگر، دان بە خۆداگرتن
بژێوی	: نان پەیداکردن، گوزەران
دابین	: مسۆگەر، پەیداکردن.
پەژارە	: خەمبار
گلەیی	: نارەزایی، گازاندە
شەونخون	: بێداری شەو

ڕاهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. ئەرکی دایک چییە بەرامبەر تۆی قوتابی؟

٢. ئەرکی باوک چییە بەرامبەر منداڵ؟

٣. چۆن پاداشتی دایک باوک بدەینەوە؟

چالاکی

خوێندکاری ئازیز/ واتای ئەم وشانە بزانە:

مام	خاڵ
پلک	مامۆژن
پوور	خاڵۆژن
برازا	دۆتمام
خوشکەزا	خوارزا
پسمام	

کاتم بەفیڕۆ نادەم

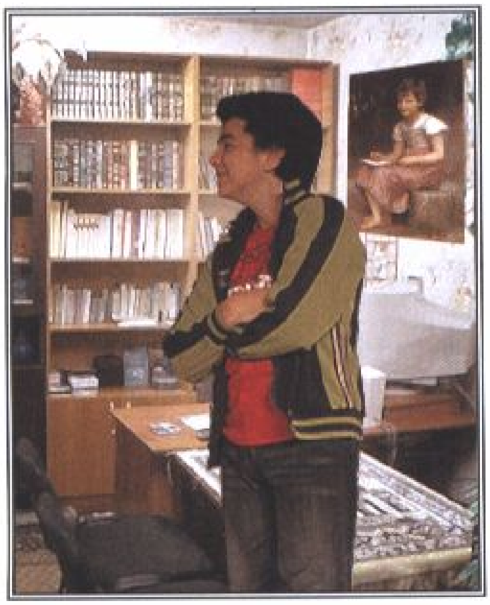

چەند ڕۆژێک بوو پشووی هاوین دەستی پێکردبوو... باوەڕ، لە قوتابییەکی زیرەک و گوێڕایەڵ بوو، هەر ڕۆژێك ئەم پشووەی لا بە ساڵێك بوو، چونکە قوتابخانەو هاوڕێکانی زۆر خۆش دەویستن، مامۆستاکانیش باوەڕیان خۆشدەویست.

باوەڕ ئەم ئێوارەیە، کە بەڕۆژ لەبەر بێکاری زۆر بێزار ببوو، زوو چووە سەر جێگەی نووستنی خۆی، بەڵام وەک بڵێی شتێك لە مێشکی بخولێتەوە هەر بیری دەکردەوەو خەوی لێنەدەکەوت... لە پڕ ئامۆژگارییەکەی مامۆستای هاتەوە بیر، یەکسەر لەناو جێگە هەستاوە بە پەلە رایکردە لای دایکیو پێیگوت: دایەگیان بەیانی بەڵکو زوو بانگم بکەیت.

دایکی بە سەرسامیو گاڵتەوە پێی گوت: رۆڵە وا پێدەچێ خەونت دیبێتو لێت تێکچووبێت!! بەیانی بۆچی زوو لە خەو هەڵدەستی؟ دیارە نازانی پشووە؟!
باوەڕ بە زەردەخەنەوە وەڵامی دایکی دایەوەو گوتی:
دایەگیان نەخەونم دیوەو نەلێم تێکچووە، لە مەودوا هەموو بەیانییەک دەچمە پەڕتووکخانەی گشتی بۆ خۆم پەڕتووک دەخوێنمەوە، ئەمشەو ئامۆژگارییەکەی مامۆستا (گۆران)م هاتەوە یاد، کە بەر لەوەی ساڵی خوێندن کۆتایی بێت پشووی هاوین نزیکبۆتەوە، نەکەن کاتتان بە فیڕۆ بدەن، پشووی هاوین بە یارمەتیدانی دایک و باوکتانو گەشتی خۆشو خوێندنەوەی پەڕتووکی بەسوود ببەنەسەر.
دایە گیان هەروەها مامۆستا دەیگوت: ئەگەر لە ماڵەوە پەڕتووکخانەتان نەبوو، ئەوا رۆژانە سەر لە پەڕتووکخانەی گشتی بدەن، لەوێ پەڕتووک و گۆڤاری تایبەت بە ئێوە دەستدەکەونو لەگەڵ تەمەنی ئێوە دەگونجێن.
دایکی باوەڕ ئافەرینی لێ کردو پێی گوت:
بەسەرچاوان رۆڵەی ئازام، بەڵام چەند رۆژێک من خۆم، یان باوکت لەگەڵت دێین تاکو شارەزا دەبیت.

واتای وشەکان

وشە	واتا
گوێڕایەڵ	: گوهدار
بێزارببوو	: بێ تاقەت ببوو
بە پەلە	: بلەز، خێرا
هاتەوە یاد	: هاتە بیر، بیرکەوتەوە
کۆتایی	: دوماهی
بە فیڕۆ بدەن	: لە دەستی بدەن

ڕاهێنان (١)

ئەم ڕستانەی خوارەوە لە تێنووس بنووسەوەو ئەوجا نیشانەی (✓) بەرامبەر ڕستە ڕاستەکانو نیشانەی (✕)بەرامبەر ڕستە هەڵەکانی خوارەوە دابنێ:

١. باوەڕ قوتابخانەو هاوڕێکانی زۆر خۆش دەویستن.

٢. دایکی باوەڕ گوێی نەدایە قسەکانی باوەڕ.

٣. لە پشووی هاوین دەبێ کار بکەینو نابێ کاتمان بە فیڕۆبدەین.

٤. لە پەڕتووکخانەی گشتیدا پەڕتووک و گوڤاری تایبەت بە منداڵان هەیە.

٥. مامۆستاکان (باوەڕ)یان خۆشدەویست چونکە قوتابییەکی زیرەکبوو.

راهێنان (٢)

وەڵامی ئەم پرسیارانەی خوارەوە بدەوە:

١. بۆچی (باوەڕ) هەر ڕۆژێکی پشووی پێ بە ساڵێك بوو؟

٢. مامۆستا (گۆران) چ ئامۆژگارییەکی دابووە قوتابییەکانی؟

٣. باوەڕ بڕیاری دا هەموو بەیانییەك بچێت بۆ کوێ؟

(وەڵامەکان لە تێنووسەکەت بنووسەوە)

چالاکی (١)

پێچەوانەی ئەم وشانە بنووسە، ئەگەر پێویست بوو، با مامۆستا یارمەتیت بدات:

گوێڕایەڵی ....

زوو ....

بە پەلە ....

کۆتایی دێت ....

ئازا ....

چالاکی (٢)

مامۆستای بەڕێز: پۆلەکە بکە بەسێ دەستە، دەستەکان با لە لەناو خۆیاندا گفتوگۆ لەسەر چۆنیەتی بەسەربردنی پشووی هاوین بکەن، پاشان با هەر دەستەییێک بۆ ماوەی پێنج خولەک لەبەردەم دوو دەستەکەی دی باس لە بەسەربردنی پشووی هاوین بکات.

خوێندەواری

خوێندەواری چرای ژینە
ڕێگەی ئاواتی شیرینە
سەرچاوەی بیرو زانینە
هوشیارییەو ڕاپەڕینە

❋ ❋ ❋

خوێندەواری ئازادییە
سەرفرازییەو شادییە
چارەی دەردی هەژارییە
لەناو بەری بێ دارییە

❋ ❋ ❋

خوێندەواری دەریای هەستە
شەوقی لالەی بیرو دەستە
بۆ میللەت چەکی مەبەستە
گزنگی وێژەو هەڵبەستە

❋ ❋ ❋

بەرزیو پیتۆڵیو ناوداری
ئاوەدانیو گەشەداری
گشت داهێنانو زانیاری
هۆی خوێندنەوە خوێندەواری

(مەدحەت بێخەو)

قوتابخانە و پەڕتووکەکانم

شڤان خوێندکارێکی زیرەک و خۆشەویستە لە پۆلی پێنجەمی بنەڕەتی دەخوێنێت، رۆژێکیان بۆ دایک و باوکی لەسەر قوتابخانەی خۆی دەدواو دەیگوت:

قوتابخانەی ئێمە زۆر پاکوخاوێنە، گۆڕەپانێکی فراوانی هەیە، لە وانەی وەرزش ئێمە هەموو جۆرە یارییێکی تێدا دەکەین‌و پاک و خاوێنی رادەگرین. بۆ پاکڕاگرتنی قوتابخانەکەمان لیژنەییێکمان پێکهێناوە، پێی دەڵێن لیژنەی پاکوخاوێنی. ئەم لیژنەیە بەرپرسە لە راگرتنی پاک و خاوێنی قوتابخانە.

باوکی شڤان: شڤان، کوڕەکەم، لە قوتابخانەکەتان باخچە هەیە؟

شڤان: بەڵێ بابە.

دایکی شڤان: شڤان، کوڕەکەم، هەموو خوێندکاران ئەم ساڵ پێداویستییەکانی قوتابخانەیان وەرگرتووە؟

شڤان: بەڵێ دایە.

باوکی شڤان: کوڕەکەم، دەتەوێت لەدوا رۆژدا ببی بە چی؟

شڤان: حەز دەکەم ببم بە مامۆستا، بۆ ئەوەی کورو کچانی کوردستان فێربکەم. هاوڕێکەشم حەز دەکات ببێت بە پزیشک بۆ ئەوەی چارەسەری نەخۆشەکان بکات. زانای هاوڕێشم حەز دەکات ببێت بە ئەندازیار.

باوکی شڤان: کەواتە قوتابخانە زۆر بەسوودەو کارگەی بەرهەمهێنانی مامۆستاو پزیشک و ئەندازیارانە.

واتای وشەکان

وشە	واتا
پەڕتووک	: کتێب
لیژنە	: دەستە
بەرپرسە	: لە ئەستۆیەتی
بەسوود	: بە کەڵک
بەرهەمهێنان	: دروستکردنی بەرهەم

ڕاهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. شڤان لە پۆلی چەندە؟

٢. ئایا لە قوتابخانەی شڤان باخچە هەیە؟

٣. لەکۆتاییدا باوکی شڤان چی گوت؟

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانە پڕ بکەوە:

١. لیژنەی پاکو خاوێنی .... قوتابخانە دەپارێزێت.

٢. .... خوێندکاران فێر دەکەن.

٣. .... نەخۆش چارەسەر دەکات.

چالاکی (١)

مامۆستای بەڕێز:

دوو لیژنە لە خوێندکاران پێکبهێنە.

١. لیژنەی پاکو خاوێنی ٢. لیژنەی زانستی

هاوکاریان بکە بۆ ئەوەی هەریەکەیان بەچاکی ئەرکی خۆیان بەرامبەر قوتابخانە بەجێبێنێ.

چالاکی (٢)

خوێندکاری خۆشەویست:

چەند دێڕێك لەسەر خوێندنگەکەت بنووسە لەبارەی تەلارەکەی، ژمارەی پۆلو مامۆستایان، گۆڕەپانەکەی، یارییەکان، پاکوخاوێنی، پاراستنی پەڕتووکەکان.

مەشخەڵی ئۆڵۆمپی

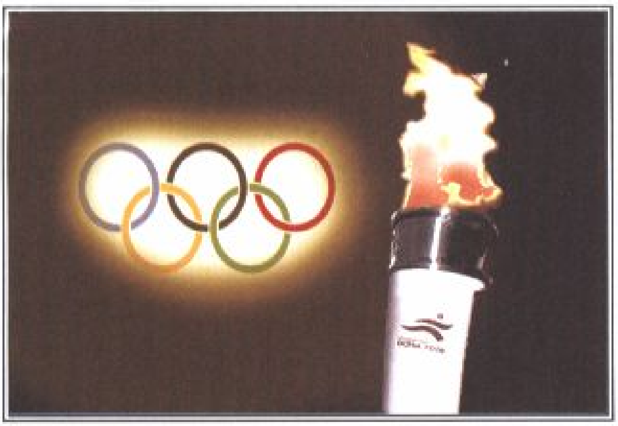

رۆژانە کە خوێندن لە قوتابخانە تەواو دەبوو، شێرۆ و شیلان، چونکە دراوسێ بوون لە گەڕەکدا، بە یەکەوە لە قوتابخانە دەهاتنە دەرو بەدەم ڕێگەوە بەرەو ماڵ، چ شتێکی بە سوودیان لە مامۆستا ببیستایە دوور لە وانەکان، بۆ یەکدیان دەگێڕایەوە، شێرۆ ڕووی کردە شیلانو گوتی:

ئەمڕۆ مامۆستا لە پۆل باسی مەشخەڵی ئۆڵۆمپی بۆ کردین.

شیلان: ئادەی توخوا، بۆم بگێڕەوە، چونکە زۆرجار ناوی ئەم مەشخەڵەم بیستووەو شتێکی وای لەبارەی نازانم.

شێرۆ: یۆنانییەکان لە کۆندا بە (گریک) ناسرابوون، هەموو جارێك کە یارییەکانی ئۆڵۆمپی دەستیان پێدەکرد، پێشەکی دەچوون مەشخەڵێکیان لە ئاگرەکەی شاری ئۆڵۆمپ دادەگیرساندو دەیان هێنایە ناوەڕاستی یاریگەکە، ڕایان دەوەستاند.

شیلان: بۆچی ئەوەیان دەکرد؟

شێرۆ: چونکە یاریو وەرزش نیشانەی هاورێیەتیو یارمەتیو پێشبڕکێی دۆستانەیە.

شیلان: کەواتە لەبەر ئەو هۆیە ئاگریان کرد بە نیشانەی یارییەکانی ئۆلۆمپی.

شێرۆ: بەڵێ ئیتر دوای هەزاران ساڵ، کە یارییەکانی ئۆلۆمپی هاتە کایەوە، مەشخەڵی ئۆلۆمپیش لە گەڵیدا هاتەوە گۆڕێ.

شیلان: ئایا ئێستاش بەردەوامە؟

شێرۆ: بەڵێ ئێستاش، لە پێش دەستپێکردنی ئەو یارییانە، یەکێك لە یاریزانەکان مەشخەڵێکی لە شاخی ئۆلۆمپیدا دادەگیرسێنێتو بە راکردن دەڕوات، تا دەیگەیەنێتە یاریگەی ئۆلۆمپی، پاشان یارییەکە دەست پێدەکات.

شیلان: ئەی ئەگەر یارییەکانی ئۆلۆمپی، ساڵێك لە وڵاتێکی زۆر دوور لە شاخی ئۆلۆمپییەوە ئەنجامدران، بۆ نموونە لە وڵاتی چین کرا، ئاگرەکە چۆن دەگاتە ئەوێ؟

شێرۆ: مەشخەڵی ئۆلۆمپی بە فڕۆکە دەگوێزرێتەوە بۆ فڕۆکەخانەی ئەو وڵاتەی، کە بڕیارە یارییەکانی تێدا ساز بکرێتو لە فڕۆکەخانەوە یاریزانێك وەریدەگرێتو بە راکردن دەیگەیەنێتە یاریگاکە.

شیلان: ئاوا!

شێرۆ: بەڵێ زۆرجار مەشخەڵەکە، کە لە فڕۆکەخانە وەردەگیرێت، تا یاریگاکە لە توانای یاریزانێکدا نییە، گەیاندنی دەکەنە نۆرەو لە ناوەڕاستی یاریگاکە شوێنێکی تایبەتی بۆ دروستکراوە، لەو ئاگری ئۆلۆمپەکە دادەگیرسێننو بەم کارە یارییەکان دەست پێدەکات.

شیلان: سوپاس بۆ تۆ کاکە شێرۆ بۆ مامۆستاش، کە هەمیشە بە پەرۆشە بۆ فێرکردنمان.

واتای وشەکان

وشە	واتا
مەشخەڵ	: چراوگە، خەتیرە
گریک	: یۆنان
پێشبڕکێ	: کێ بڕکێ، گرەو
ئۆلۆمپ	: شاخێکە لە یۆنان
ببیستایە	: گوێی لێبوایە
داگیرسا	: هەڵایسان
شاخ	: چیا
ئاوا	: هۆسا، بەجۆرە

راهێنان (١)

وەڵامی راست هەڵبژێرە:

١. وەرزشکاران لە شولاری:

ئـ- توندو بەهێزیان هەیە.

ب- زوو تووشی نەخۆشی دەبن.

پ ـ سستو خاون لە کاروباردا.

٢. وەرزش نیشانەیە بۆ:

ئـ - دوژمنایەتی.

ب - ئاشتیو برایەتی.

پ ـ لە یەکتر دوورکەوتنەوە.

٣. یاری ئۆڵۆمپی لە کۆندا تایبەت بوو بە:

ئـ - فارسەکان

ب- عەرەبەکان

پ ـ یۆنانییەکان

راهێنان (٢)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. مەشخەڵی ئۆڵۆمپی لە کوێی یاریگە دەوەستێنرێت؟

٢. ناوی هەندێك لەو یارییانە بڵێ، کە لە یاریی ئۆڵۆمپیدا دەکرێن.

چالاكی (١)

قوتابی خۆشەویست/ ئەمانە فێرببە:

زمان	چاو (چاڤ)	گوێ (گوهـ)
زمانشیرین	چاوچنۆک	گوێگر
زمانلووس	چاوپیس	گوێیسووک
زمانزان	چاو برسی	گوێگران
زمانپاراو	چاودێر	گوێڕایەڵ
زماندرێژ	چاوشین	گوهدار

ئەگەر مانای هەر وشەیەکت نەزانی لە مامۆستاکەت بپرسە.

چالاكی (٢)

١. خوێندکاری هێژا تۆ لە چ تیپێک یاری دەکەیتو چ یارییەك دەکەیت؟

٢. ناوی چوار تیپی وەرزشی شارەکەت بنووسە.

٣. ناوی پێنج یاری کۆنی کوردەواری لە مامۆستاکەت بپرسە.

کوردستان نیشتمانی ئێمەیە

کوردستان وڵاتێکی خۆش و جوانە، باپیرانمان زۆر لەمێژە لەسەر ئەم خاکە دەژین. هەردوو رووباری دیجلە و فورات بوون بە سەرچاوەی نیشتەجێبوون و شارستانیەت کە پێیدا تێدەپەڕن.

ئەگەر گەشتێك بە کوردستاندا بکەین دەبینین پڕە لە شوێنەواری دێرین وەك ئەشکەوتی شانەدەر لە باکووری هەولێر و هەزارمێرد لە باشووری رۆژئاوای سلێمانی.

کوردستان وڵاتێکی بە پیت و فەڕو دەوڵەمەندە. لەبەر ئەوە دوژمن و ناحەزی زۆرە، هەمیشە مەیدانی جەنگی گەورە بووە، خەڵك و خاکەکەی ئازاری زۆریان بەسەر کێشتووە تا رۆژگاری ئەمڕۆ.

هەردەم بەرگرییان لە خۆیان و خاکەکەیان کردووە.

واتای وشەکان

وشە	واتا
گەشت	: سەیران
فەڕ	: بە پیت
هەمیشە	: هەردەم
ئازار	: ناخۆش

ڕاهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. ناوی هەندێك شوێنەواری دێرین بڵێ.

٢. بۆچی کوردستان هەمیشە مەیدانی جەنگ بووە؟

٣. کورد لە بەرامبەر دوژمنان هەڵوێستی چۆن بووە؟

ڕاهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانە پڕ بکەوە:

١. کوردستان وڵاتێکی .... و ....

٢. باپیرانمان زۆر .... لەسەر ئەم خاکە ژیاون.

٣. هەردوو ڕوباری .... و .... پێدا تێدەپەڕن.

چالاكی (١)

قوتابی خۆشەویست:

١. جگە لە رووباری دیجلە و فورات ناوی دوو رووباری دیکە بڵێ.

١. .... ٢. ....

٢. ناوی دوو شوێنەواری دیکەی کوردستان بڵێ جگە لەوانەی باسکراون.

١. .... ٢. ....

٣. جگە لە شاری هەولێرو سلێمانی ناوی دووشاری دیکە بڵێ.

١. .... ٢. ....

چالاكی (٢)

قوتابی خۆشەویست ئەم زانیاریانە لەبارەی کوردستان بزانە:

١. کوردستان بەسەر چوار دەوڵەتدا دابەشکراوە:

تورکیا، ئێران، عیراق، سوریا

٢. ژمارەی دانیشتوانی کوردستان دەکاتە ٤٠ملیۆن کەس.

٣. رووبەری کوردستان نزیکەی پێنج سەد هەزار کیلۆمەتر چوارگۆشەیە.

٤. زۆر دەریاچە لە کوردستان هەن وەك: دووکان، دەربەندیخان، ورمــێ، وان، زرێبار.

که ڕێوی بەڕۆژو دەبێت*

سەر لەبەیانییەکی درەنگ، پیرە ڕێوییەک لە کونەکەی خۆی هاتە دەرەوە، تێرخەو بوو بوو، زۆر برسیبوو، ڕوانییە چوار دەوری، باوەشکێکی داو لە دۆڵە کشوماتەکەی ڕوانی، بە نیازی ئەوەی نێچیرێک بەدی بکاتو بیکاتە قاوەڵتی ئەو ڕۆژە.

هیچی بەرچاو نەکەوت، ناچار ڕۆیشت، خێرا خێرا لووتی لە زەوی دەخشاند، وەك ئەوەی بۆنی نێچیرێکی کردبێت.

پیرە ڕێوی هەر ڕۆیی ... هەر ڕۆیی... لە لێژاییەکە بەرەو خوار بووەوە، بۆنو بەرامەی دووگو گۆشتی بەرلووت کەوت، کە ورد بووەوە، سەرنجی، پارچە دووگێکی چەورو نەرمی بە تەڵەیەکەوە بینی، تەڵەکە بە کەمێک گژوگیاو گەڵا داپۆشرابوو، ئاو زایە دەمی، زمانی تەڕی بەم لاو ئەولای لمۆزیدا هێنا.

چاوەکانی هێندەی دیکە زیتو بوونو کرانەوە، دەیزانی ئەگەر بچێتە پێشو دەمی بۆ بەرێت، ئەوا تەڵەکە دەتەقێت گیانی دەکەوێتە مەترسییەوەو کار لە کار دەترازێت، دەی باشە چی بکات؟... ڕێوی لەم خەیاڵانە بوو گورگێک ڕۆژباشی لێکردو وتی: ئەوە خێرە وا لێرە هەڵتوتاویت؟

---

* بە دەستکارییەوە لە گۆڤاری هەنگ ژمارە (٣١) وە وەرگیراوە.

ڕێوی:
دەك بەخێرهاتی: ئێستا لە بیری تۆ بووم. ئا ئەو دووگ و گۆشتە چەورە دەبینیت، هەر شایستەی بەڕێزتە، فەرموو نۆشی گیانی بکە.
گورگە کەمێک سەرنجی داو وتی: ئەی گوایە خۆت بۆ نایخۆیت، برسیت نییە؟
ڕێوی: بەڵێ گەورەم، بەداخەوە ئەمڕۆ بە ڕۆژووم.
گورگە چووە پێشەوەو بەر لەوەی لمۆزی بەر دووگ و گۆشتی چەور بکەوێت، دەستی ڕاستی بە تەڵەوە بوو.
تەڵەی ئاسن تەقەی هات، هاتەوە یەک و توند دەستی گورگەکەی گرت، بروسکەی ژان و ئازار بە گیانی گورگە دەهاتوو دەچوو، گرمۆڵە بوو، لووراندی خۆی ڕاپسکاند، ئەم لاو ئەولای کرد تا خۆی ڕزگار بکات، هیچ سوودی نەبوو.
هەر لەگەڵ تەقینەوەی تەڵە، پارچە دووگ پەڕییە بەردەم ڕێوی و پەلاماریداو دەستیکرد بە خواردنی.
گورگەکە، کە ئەمەی دی بە دەم ئازارەوە گوتی: خوا بتگرێ ئەی تۆ بەڕۆژوو نەبوویت؟
ڕێوی بەدەم دووگ و گۆشت خواردنەوە وتی: بەڵێ وابوو، بەڵام تەقەی تەڵەو لوورەو ئازاریی تۆ بوونە بانگ و وامنیش ڕۆژووەکەم شکاند. گورگە لە سادەو ساویلکەیی خۆی و لە زۆرزانی ڕێوی سەرسامبوو.
وتی: ئەی کەی جەژنە؟
ڕێوی بە تەوسەوە وتی: با خاوەن تەڵە بگاتە جێ. ئەو کاتە دەبێتە جەژن!!

واناى وشەكان

وشە	واتا
كشومات	: بێدەنگ
قاوەڵتی	: خواردن، بەرچایی
لووت	: کەپوو، لمۆز
لێژایی	: نشێو
هەڵتوتاويت	: دانیشتنی سەر چۆک
گرمۆڵە	: خۆ خڕکردنەوە
راپسکاند	: راتەکاند
بەتەوسەوە	: بە توانجەوە

راهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. ئایا رێوی بە رۆژوو دەبێت؟

٢. رێوی چۆن گورگی خەڵەتاندو تووشی کرد؟

٣. چ وانەو پەندێک لەم چیرۆکە وەردەگرین؟

راهێنان (٢)

وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە:

١. ڕێوی لە تەڵەکە نەچووە پێش، چونکە دەیزانی:

ئـ - یاری لەگەڵ دەکات.

ب - لەلای خۆی دایدەنێت.

پ - توند دەیگرێت.

٢. گورگەکە بە تەڵەکەوە بوو لە ئەنجامی:

ئـ - بیرکردنەوەیەکی زۆر.

ب- هۆشیاریو زیرەکی.

پ- بیرنەکردنەوە لە گوتەکانی ڕێوی.

٣. ڕێوی گیاندارێکە زۆر حەز دەکات لە خواردنی:

ئـ - دارو درەخت.

ب - گۆشتی مریشک

پ - گیای وشک.

چالاکی

چی فێربوویت لە ناوەرۆکی ئەم بابەتە؟

کـــــــــورد

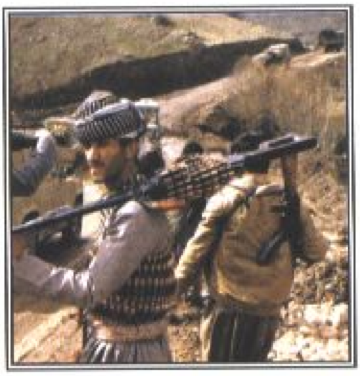

کورد سیارن، کورد شیارن
خورتە مێرن، جەنگە یارن
دپەیتو چڤتو هوشیـــارن
پەیا نابن، چـکـو دکـارن
مـافێ خۆ ب باسکان بستێنن
نێ دوژمن دووپشک و مارن
خـابـڤـانو گورگـە هـارن
چونـکی فێلێت وان دیارن
دەستو دل بەفرەکـا سـارن
ئێدی بـــاوەڕیـێ نـابـیـنـن

(فەیسەڵ مستەفا حاجی)*

---

* ساڵی ١٩٤٦ لە شاری ئامێدی لە دایك بووە دەرچووی بەشی زمانی کوردی لە زانکۆی بەغدایە لە ساڵی ١٩٦٨، شارەزای زمانی کوردییە.

واتای وشەکان

وشە		واتا
سیار	:	سوار
شیار	:	بە توانا
پەیت	:	ئامادەباش
چڤت	:	چوست
پەیا	:	پیادە
باسک	:	زەند
خابڤان	:	فیڵباز
سار	:	سارد
ئێدی	:	چیتر، چیدی
دکارن	:	دەتوانن

گوڵفرۆش*

نازدارو خونچە هاوڕێو هاوپۆلی یەکبوون، کاتێ لە قوتابخانەوە بەرە و ماڵ دەگەڕانەوە، دیتیان یەکێ لە دوکانەکانی نزیك قوتابخانەکەیان کردوویەتی بە دوکانی گوڵفرۆشی.

نازدار بە خونچەی گوت: وەرە با لەم دوکانە بۆ خۆمان تێر سەیرو بۆنی گوڵ بکەین.

خونچە گوتی:

نازدار من زۆر حەزم لە گوڵە، بەڵام لەم دوکانەدا من بێجگە لە تابلۆی گوڵ هیچ گوڵێک نابینم، بەڵام لەبەر خاتری تۆ هەر دێم.

هەر هێندەی چوونە ناو دوکانەکەوە، دوکاندارەکە بە روویەکی خۆشەوە بەرە و پیریان هات و گوتی:

فەرموو گوڵەکانم ... (چیتان ئەوێت بۆتانی جێ بەجێ بکەم).

کە گوێیان لە گفتاری دوکاندارەکە بوو بیریان بۆ ئەوە چوو رەنگە ئەوەی کاری پەروەردەکردنو فرۆشتنی گوڵ بێت دەبێت گفتاریشی وەک گوڵ بێت.

---

* ئەم چیرۆکە لە کتێبی (حەوت وانەی فەلسەفی) نووسینی: کەریم مستەفا وەرگێراوەو کورت کراوەتەوە.

نازدار گوتی:

ئێمە هاتووین سەیرو بۆنی گوڵ بکەین، بەڵام بێجگە لەم تابلۆی گوڵانە، خۆ تاقە گوڵێکیش چییە لەم دوکانە نییە.

دوکاندارەکە گوتی: خونچەکان.

خونچە قسەکەی بە دوکاندارەکە بڕی گوتی:

تەنها من ناوم خونچەیە، هاوڕێکەم ناوی نازدارە، بەڵام تۆ چۆن زانیت من ناوم خونچەیە..؟

دوکاندارەکە گوتی:

ببورە من نەمزانیووە کە تۆ ناوت خونچەیە، بەڵکو من ویستم بە زمانی گوڵ لەگەڵتانم بدوێم.

نازدار گوتی:

ببورە، ئەوە بۆچی لە دوکانەکە تا هیچ گوڵێک نییە، تەنها تابلۆی گوڵتان هەڵواسیوە.

گوڵ فرۆشەکە گوتی:

گوڵەکان لە باخێکی دوورن، هەر کەسێکیش حەزی لە چ جۆرە گوڵێک بێتو هەڵیبژێرێت، ئێمە دەچین بۆی دەهێنینە ئێرە.

نازدارو خونچە بە کابرای دوکانداریان گوت:

دیارە گوڵ هەر لەسەر لقی خۆی جوانو ڕەنگینە.

بۆیە زۆر سوپاسی گوڵفرۆشەکەیان کردوو لە دوکانەکە هاتنە دەرێ و بەرەو ماڵ بە جووتە گەڕانەوە.

راهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. نازدارو خونچە کە لە قوتابخانە بەرەو ماڵەوە دەگەڕانەوە لە دوکانەکانی نزیك قوتابخانەکەیان چ گۆڕانکارییەکیان بەدی کرد؟

٢. ئایا لە دوکانی گوڵفرۆشەکەدا چ جۆرە گوڵێکیان بینی؟

٣. گوڵفرۆشەکە بە چ زمانێک لەگەڵ نازدارو خونچەدا ئەدوا؟

راهێنان (٢)

ئەم رستانەی خوارەوە بە وشەی گونجاو پڕ بکەوە:

١. لەم دوکانەدا من بێجگە لە تابلۆی گوڵ هیچ .... نابینم.

٢. خونچەو نازدار .... یەکتر بوون.

٣. گوڵفرۆشەکە بە زمانی .... قسەی لەگەڵ نازدارو خونچەدا دەکرد.

چالاکی (١)

قوتابی ئازیز دەتوانیت چەند دێڕێک لەسەر گوڵ بنووسی؟

چالاکی (٢)

بە خەتێکی جوان لە دەفتەرەکەتدا بنووسە:

(بیر لەوە بکەوە کە هەمیشە گوڵ بیت)

حەوت سەمەرەی جیهان

مرۆڤایەتی هەر لەسەرەتای بوونیەوە لەسەر ئەم هەسارە پانو بەرینە کە بە (زەوی) ناسراوە، لە هەوڵو کۆششدا بووە لەگەڵ سروشتدا بۆ مانەوەو درێژەدان بە ژیانی.

ئێمەی نەوەی ئەوان لەم رۆژگارەدا زۆر بە گرنگیو سەر سوڕمانەوە دەڕوانینە پاشماوەو جێگە دەستەکانی ئەوان، کە توانیویانە بە کارامەییو دەست رەنگینانە کۆشک و تەلارو پەیکەرو پەرستگای وا سەمەرە دروستبکەن کە بە هەزاران مرۆڤ کاری تێدا کردبێتو دەیان ساڵی خایاندبێت لەگەڵ ئەوەی هیچ کەرەسەیەکی پێشکەوتووی خانووبەرەی ئەو تۆ نەبووە کە ئەمڕۆ لەبەر دەستدایە...

لەو پاشماوانە ئەو حەوت کارە سەرسوڕهێنەرەیە کە بە (حەوت سەمەری جیهان) ناسراون ئەو کە بریتین لە:

١. باخچە هەڵواسراوەکانی بابل لە عێراق.

٢. ئەهرامەکان لە میسر.

٣. پەیکەری ئەبولهۆل لە میسر.

٤. شورەی چین.

٥. بورجی ئیڤل لە فەڕەنسا.

٦. تاج محەل لە هیندستان.

٧. خواوەند (زینۆس) لە یۆنان.

ئەو حەوت کارە مەزنانە کە تا ئەمڕۆ ماونەتەوە، بوونەتە بابەتی لێکۆڵینەوەو جێگای گەشتوگوزار، کە ساڵانە هەزاران کەس روویان تێدەکات‌و بوونەتە مایەی سەرچاوەی داهاتێکی زۆر بۆ وڵاتەکانیان.

ئێمەی خوێندکاریش کە رۆڵەی میللەتی کوردین، خاوەنی دێرینترین شارستانی سەر رووی ئەم هەسارەیەین کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ (٢٧٠٠) ساڵ پێش ئەمڕۆ، بۆیە پێویستە لەسەرمان هەوڵ‌و کۆششی سەرکەوتووانە بدەین لە بواری زانین‌و پێشکەوتنی زانستی تا وڵاتەکەمان رازاوەو پێشکەوتووبێت‌و سەرنجی گەلانی هەموو جیهان بۆ لای خۆمان رابکێشین.

واتای وشەکان

وشە	واتا
هەسارە	: ئەستێرە، کەوکەب
سەمەرە	: سەرسورهێنەر
نەوە	: رۆڵە
دێرین	: کۆن

راهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. بە درێژایی مێژوو مرۆڤ لە ململانێدا بوو لەگەڵ سروشت، بۆچی؟
٢. گرنگی پاشماوە کۆنەکان چییە بۆ وڵاتان؟
٣. کورد خاوەنی کۆنترین شارستانی بووە لە مێژوو، کامەیە؟
٤. ئەرکی ئێمەی خوێندکار چییە بەرامبەر پاشماوە کۆنەکانی وڵاتەکەمان؟

راهێنان (٢)

وەڵامی راست هەڵبژێرە:

١. باخچە هەڵواسراوەکان دەکەوێتە وڵاتی: (سوریا، عیراق، ئێران)
٢. بورجی ئیڤل دەکەوێتە وڵاتی: (بەریتانیا، چین، فەرەنسا)
٣. تاج مـحەل دەکەوێتە وڵاتی: (ئەفغانستان، تورکیا، هیندستان)

راهێنان (٣)

ئەم وشانە بخەرە رستەوە:

زەوی، کۆشک، پەیکەر، خامە، جەنگاوەر.

شاری کەرکوک

کەرکوک شارێکی دێرینی کوردستانە، یەکێکە لە شارە پیشەسازییەکانی هەرێمی کوردستان، ئەم شارە مێژوویەکی دێرینی هەیە، زۆر لە مێژە ئاوەدانە. لەم شارەدا قەلایەکی کۆن هەیە، تا ئێستا پاشماوەی ماوە و کەوتۆتە ناوجەرگەی شارەکەوە و لە رۆخی روباری خاسەیە. روباری خاسە شاری کەرکوکی کردووە بە دوو بەشەوە.

بەری قۆرییەو بەری قەلا، گەڕەکەکانی بەری قۆرییە بریتین لە:

(قۆرییە، شاترلو، رەحیماوا، عەرەفە*، تەپە) وە گەڕەکەکانی بەری قەلا بریتین لە:

(ئیمام قاسم، شۆریجە، موسەللا، دەروازەی شار، ئازادی) دانیشتوانی شاری کەرکووك بە زۆری کوردن، لە تەک کورد عەرەبو تورکمانو ئاشوری و ئەرمەنی لەم شارە دەژین.

چەندین ساڵە رژێمە یەک لە دوای یەکەکانی عیراق هەوڵدەدەن ژمارەی کوردەکانی کەرکوك کەم بکەنەوەو وەکو شارێکی عەرەبی لێبکەنو سیما

---

* عەرەفە لەناوی (ئەرەبخا)وە هاتووە کە ناوی کۆنی کەرکووکە.

کوردییەکەی بسڕنەوە، لەگەڵ ئەمانەشدا شاری کەرکوک وەک شارێکی کوردنشین‌و بە بەشێک لە کوردستان ماوەتەوەو ڕەسەنایەتی کوردستانێتی خۆی پاراستووە.

لە شاری کەرکوک ئەم هۆزو خێڵە کوردانە هەن (شوان، تاڵەبانی، داودە، ساڵەیی، هەمەوەند، جاف، جەباری، زەنگەنە، ڕۆژبەیانی، زەند، بەرزنجی، شێخان ....) دانیشتوانی کەرکوک بە زۆری لەسەر ئایینی ئیسلامن، لە هەمان کات مەسیحیشی تێدا هەیە، هەر یەکەو مزگەوت‌و تەکیەو کڵێسەو پەرستگای خۆی هەیە،اکەرکووك شارێکی پیشەسازییە، چەندین بیرە نەوتی گەورەی تێدایە، کە ناودارترینیان بیری (باباگوڕ گوڕ)ە، نەوتی کەرکوک سەرچاوەیەکی گرنگی داهاتی ئابووری عیراقە.

ئەم شارە، مەڵبەندێکی ڕۆشنبیری‌و زانیاری کۆنی کورد بووە، چەندین مامۆستای ئایینی‌و شاعیرو کەسایەتی ناوداری گەلەکەمانی تێدا پەروەردە بووە وەك: (شێخ ڕەزای تاڵەبانی، ئەسیری، ڕەفیق حیلمی، مارف بەرزنجی، عەبدولسەمەدی خانەقاو لەتیف حامد....). ئەم شارە پیرۆزەی کوردستان لە ٢١ ئازاری ساڵی ١٩٩١ کە یەکەم ڕۆژی بەهاربوو، لەلایەن هێزی پێشمەرگەو جەماوەری بە شەرەفی شاری کەرکوکەوە بۆ یەکەمجار لە دەست بەعسییەکان ئازادکراو بەرگی شادی‌و خۆشی بەبەردا کرا.

ئاگری نەورۆزو ڕاپەڕین‌و ڕزگاریی شارەکەی ڕووناککردەوە و بۆ جارێکی دیکە سەلماندی، کە شاری کەرکوک شاری کوردانە.

لەگەڵ پرۆسەی ئازادی عیراق لە ساڵی (٢٠٠٣) خەڵکی بە شەرەفی کەرکوک و هێزی پێشمەرگە شارەکەیان ئازادکرد لە دەست بەعسییە داگیرکەرەکان جارێکی دیکە ئەم شارە خۆشەویستە گەڕایەوە نێو باوەشی کوردستان و

دانیشتوانە ئاوارەکانی گەڕانەوە نێو زێدی باو باپیرانیان و ئەمڕۆ ئەم شارە بۆتە شاری برایەتی و پێکەوە ژیان.

واتای وشەکان

وشە	واتا
دێرین	: کۆن
ڕۆخ	: لێوار، کەنار
پاڵ	: تەنیشت، لا
سیما	: روو، شێوە
لەگەڵ	: لەگەڵ

ڕاهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. بۆچی شاری کەرکوک ململانێی لەسەر دەکرێت؟

٢. ناوی سێ گەڕەکی شاری کەرکوک بنووسە لەبەری قەڵا.

٣. ناوی چەند هۆزو خێڵی پارێزگای کەرکوک بنووسە.

٤. ناوی چەند قەزاو ناحیەی سەر بە پارێزگای کەرکوک بنووسە.

ڕاهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە وشەی گونجاو پڕ بکەوە:

١. کەرکوک شارێکی دێرینی ....

٢. روباری .... شاری کەرکوکی کردوو بە دوو بەشەوە.

٣. دانیشتوانی شاری کەرکوک پێکدێن لە ....، ....،

....

٤. .... یەکێکە لە هۆزانڤان بەناوبانگەکان کەرکوک.

٥. لە ساڵی .... شاری کەرکوک رزگار کرا.

راهێنان (٣)

چەند دێرێك لەسەر شاری کەرکوك بنووسە.

خانزادی سۆران

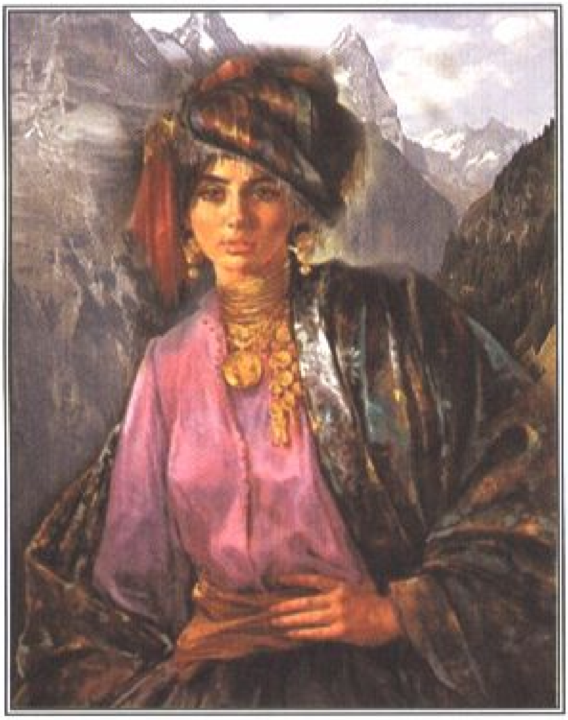

نەتەوەی کورد بە درێژایی مێژوو چەندین ناوداری لە گەورە پیاوو شێرەژنانی بە خۆیەوە دیوە کە ناوو کردەوەکانیان بە زیندوویی ماونەتەوەو مێژوو بە شانازییەوە باسیان دەکات، یەکێك لەوانە خانزادی سۆرانە.

خانزاد کچی حەسەن بەگەو وەکو مێژوونووسی ناوداری کورد محەمەد ئەمین زەکی بەگ لە پەرتووکی (ناودارانی کورد) دەڵێ ژنی میر سلێمانی کوڕی شاکەلی بەگی میری سۆران بووە.

خانزاد ئافرەتێکی باڵابەرزو جوانو رێکوپێك بووە، ئازاو بە جەرگو سوارچاك بوو، بە وێنەی پیاو چەکی هەڵگرتووەو خۆی لە پێشەوەی چەکدارەکان رۆیشتووە.

کاتێك سلێمان بەگی میری سۆران لە لایەن حکومەتی بەغداوە دەگیرێتو دەخرێتە بەندیخانەو لەویٚ دەرمانخوارد دەکرێتو دەمرێت، خانزادی شێرەژن کاروباری میرنشینی سۆران دەخاتە ژێر دەستی خۆیو بە زانایيو لێهاتوویی کاروباری میرنشینی لە شاری هەریر بەڕێوە دەبات.

خانزاد بە هەموو توانای خۆی خزمەتی میرنشینی سۆرانی کردووەو پارێزگاری لە سەربەخۆیی کردووەو بەهیچ شێوەیەک ملی بۆ ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کەچ نەکردووە، بۆیە هەتا ئەو فەرمانڕەوا بووە میرنشینی سۆران سەربەخۆ بووە.

خانزاد گەلێک مزگەوتو قەڵای بەرگریو قوتابخانەو پردی دروستکردووەو وڵات لە سایەی فەرمانڕەوایی ئەو ئارامو هێمن بووە، زۆرجار جلوبەرگی پیاوانەی پۆشیوەو بەشەو لەگەڵ چەند پاسەوانێکی بەناو شاردا گەڕاوەو گوێی لە داماوو هەژاران گرتووەو پێداویستییەکانی بۆ جێبەجێ کردوون.

ئێستاش لە سنووری میرنشینی جارانی سۆران چەند کۆنە قەڵایەک ماونو گەواهی بۆ مەزنیو سەربەرزی خانزاد دەدەن.

زۆری نەخایاند خانزاد مردو بە مردنی، میرنشینی سۆران بەرەو کزی چوو و سەرکردەو میرەکانی دوای ئەم نەیانتوانی کاروباری وڵات بە رێکوپێکی بەڕێوەببەن، بۆیە حکومەتی عوسمانی هەلی بۆ هەڵکەوت و لەشکرێکی گەورەی نارده سەر هەریرو وڵاتی سۆرانی داگیرکرد.

بەم جۆرە میرنشینی سۆران دوایی پێهات، بەڵام خانزادی دلێر بۆ هەموو لایەکی سەلماند کە ژنی کوردیش خاوەن دەسەڵاتەو جیاوازی لەگەڵ پیاودا نییە.

واتای وشەکان

وشە	واتا
مەزن	: گەورە
بەندیخانە	: گرتووخانە
قارەمان	: ئازاو بە جەرگ
ناودار	: ناڤدار، بەناوبانگ
گەواهی	: شاهیدی

راهێنان

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە یەکێک لەم وشە گونجاوانە پڕ بکەوە:

دەست- سۆران- خانزاد- سوارچاک

١. .... ئافرەتێکی بالآبەرزو جوان‌و ڕێکوپێک بوو.

٢. چەپڵە بە یەک .... لێنادرێت.

٣. بە مردنی خانزاد میرنشینی .... بەرەو کزی چوو.

٤. خانزاد ئازاو بە جەرگو .... بوو.

سەرچاوەکان:

١. خانزادو لەشکری/ نووسینی: محەمەد تۆفیق وردی چاپی بەغدا ١٩٦٠.

٢. ئافرەتە ناودارەکانی کورد/ نووسینی: عەبدولجەبار محەمەد جەباری چاپی کەرکووک ١٩٦٩.

چالاکی (١)

مامۆستای بەڕێز:

بە کورتی باسی ڕۆڵی ژنی کورد لە کۆمەڵی کوردەواری بۆ قوتابییەکانت بکە.

چالاکی (٢)

خوێندکاری خۆشەویست:

ناوی ئەم ژنە ناودارانە بزانەو ئەگەر ویستت زیاتر لە بارەیانەوە بزانیت، پرسیار لە مامۆستاکەت بکە:

١. قەدەم خێر

٢. ڕەوشەن بەدرخان

کونە کەروێشک

ئەو رۆژەی ماڵی ئارام گەڕانەوە گوندەکەی خۆیان، خەڵکی گوندەکە بە گەرمی بەخێرهاتنەوەیان لێکردن.

ئاراسو هاورێکانی ئەو شەوەیان بە باسکردنی بیرەوەرییەکانیانەوە بەسەربرد، رۆژی دوایی ئارامو شێرۆی هاورێیو چەند منالێکی دیکە بۆ یاری کردن چوونە دەرەوەی گوندەکە.

ئارام گوتی:

شێرۆ لە بیرتە جاران دەچووینە سەر کونە کەروێشکەکانو بە بەرد تەقەتەقمان دەکرد، ئەوجا کەروێشکەکان لە کونەکە دەردەپەڕینو یاریمان لەگەڵ دەکردن.

شێرۆ گوتی:

ئارام گیان ئەو کاتە خۆشانە چۆن لەبیر دەچێتەوە؟

بە دەم قسەکردنەوە ئارام کونە کەروێشکێکی لە دوورەوە بە دیت، خێرا دوو بەردی هەڵگرت گوتی:

ئەها ئەو کونە کەروێشکە، ئادەی شێرۆ گیان بتبینم! شێرۆو هاوڕێکانی هاواریان کرد:

نەکەی ئارام، نەکەی. ئەی نەتزانیوە ئەو ناوە هەمووی مین ڕێژ کراوە؟

کەروێشکەکانیش لە ترسی (مین) ئەو ناوەیان چۆلکردووە؟

ئارام حەپەساو گوتی:

ئەی باشە بۆ هیچ نیشانەیەکی لێ نییە؟ خۆ ئەگەر تەنیا بوومایە دەکەوتمە ناو مینەوە. شێرۆ هەر دەبێ ناوچەکەمان پاک بکەینەوەو دەست بکەینەوە بە یارییە خۆشەکانی جاران.

منداڵەکان کۆمەڵە بەردیان بۆ نیشانەکردنی شوێنەکە داناو بەراکردن چوون ئەنجومەنی گوند ئاگادار بکەنەوە.

چیرۆکی: نوری سەعید قادر

واتای وشەکان

وشە	واتا
کات	: وەخت گاڤ
حەپەسا	: سەرسام بوو
دیکە	: تر
بەدیکرد	: بینی

راهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. مین چییە؟

٢. مەترسییەکانی من چین بۆ مرۆڤ؟

٣. جۆرەکانی مین چین؟

راهێنان (٢)

نیشانەکانی ناوچە مین رێژکراوەکان ئەمانەن:

١.

٢.

٣.

٤.

راهێنان (٣)

ئەگەر (مین)م بینی:

١. بەردی تێدەگرم.

٢. دەری دەهێنم.

٣. دوور دەکەومەوەو لە خۆم گەورەتر ئاگادار دەکەم.

چالاكی (١)

١. دوژمنانی گەلەكەمان لە جیاتی گوڵو نەمام لە كوردستان بچێنن.

چییان چاندووە؟ بۆچی؟

٢. مینی دژەكەسو دژە تانك چییە؟

چالاكی (٢)

قوتابی خۆشەویست: تەماشای ئەم وێنانە بكە لەژێر هەر یەكێكیاندا ناوی وێنەكە بنووسە.

سێگۆشەی سوور

ئاڵای سوور

چوارگۆشەی سوور

تێل دڕ(سیم) ە

كەڵەكە بەر

بەفربارین

ئای لەم بەفرە باریوە — زەوی یەك پارچە زیوە
نە بەرد دیارە نە درەخت — نە هەورازی بەرزو سەخت
هەمووی لە بەفرا کپە — بێ سرودیەو بێ چپە
منداڵان دەی یاریکەین — جێی یاریمان دیاریکەین
دەی گورج ببنە، دووبەرە — (هێمن) راکە، (هێرش)وەرە
(هیوا) تۆپەڵێ خڕکە — گوێی (رزگار)ی پێ سڕکە

لەتیف هەڵمەت*

* لەتیف هەڵمەت: ناوی (لەتیف کوڕی مەحمود)ەو لە ساڵی ١٩٤٧ لە شاری کفری لە دایکبووە، ئێستا لە شاری سولەیمانی دەژی. چەند شیعری ناسکی دیکەی بۆ ئێوەی ژیکەڵەو زیرەك داناوە.

واتای وشەکان

وشە	واتا
هەوراز	: هەرواز
کپ	: بێدەنگو ئارام
سروە	: شنە
چپە	: قسەکردن بە هێواشی، چرپە
گورج	: خێرا
رووبەر	: پانتایی

راهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. لە چ وەرزێک بەفر دەبارێت؟

٢. سوودی بەفربارین چییە؟

٣. چۆن شێرە بەفرینە دەکرێت؟

دارشتن:

خوێندکاری خۆشەویست، چەند دێرێک لەسەر بەفربارین وەرزی زستان بنووسە.

بەهاری ڕاپەڕین

ئەگەر ئامارێکی ورد بۆ ڕۆژانی خۆشیو شادی گەلی کورد بکەینو بەراوردیان بکەین لەگەڵ ڕۆژانی پڕ ئازارو مەرگەسات، ئەوا بێگومان کارەساتە دڵتەزێنەکان بە ڕادەیەک زۆرن لە ژماردن نایەن، ڕاپەڕینی کاوەی ئاسنگەر (٧٠٠ ساڵ پێش زایین) نیشانەی ئازایەتیو قارەمانییەتی نەتەوەی کوردو ڕەتکردنەوەی جەورو ستەم بووە.

لە ئەنجامی شۆڕشو خەباتێکی درێژخایەن لە بەهاری ساڵی هەزارو نۆسەدو نەوەدو یەک لە کوردستانی باشوور ڕاپەڕینێکی سەرتاسەری بێ وێنە ئەنجامدرا.

کورد دەڵێ (جام کە پڕ بوو لێی دڕژێو رقیش کە پڕ بوو دەتەقێتەوە)، بۆیە ئەو رقو کینەی لە دڵو دەروونی جەماوەری چەوساوەی گەلی کورد پەنگی خواردبووەوە، بوو بە ئاگرو گڕی گرت و بڵێسەی لە پێنجی ئاداری هەزار و نۆسەدو نەوەد و یەک شاری (ڕانیە)ی داگرت و جەماوەر بوێرانە لە کووچە و شەقامەکانەوە ڕژانە ناو شارو دژی دامودەزگاکانی ڕژێم و نۆکەرانی ڕاپەڕین و شاریان ئازادکرد، بەم دەستپێشخەرییەش (ڕانیە) بوو بە یەکەم کڵپەو هاندەرو

ڕێنیشاندەر بۆ شارو شارۆچکەکانی دیکەی کوردستانی باشوورو، ناسنامەی شیاوی (دەروازەی ڕاپەڕین)ی بۆ خۆی لە مێژووی کوردو کوردستان تۆمارکرد.

بەڵێ، ڕۆژانی پێنج تاکو بیستی ئاداری هەزارو نۆسەدو نەوەدو یەک بۆ ئێمەی کورد لە ڕۆژە هەرە پڕشنگدارەکانی مێژووی نوێی نەتەوایەتیمانە، کە لەم ماوەیە جەماوەری کوردستان لە دەزگا سەرکوتکەرەکان ڕاپەڕینو سەرجەم شارو شارۆچکەکانی کوردستانی باشووریان ئازادکرد، لە ترۆپکی ئەم ڕاپەڕینە جەماوەرییەدا شاری (کەرکوک) تەوقی بە عەرەبکردن شکاندو هاتەوە باوەشی کوردستان.. ئازادکردنی کەرکوکیش ئەو ڕاستییەی سەلماند کەگۆڕینی بە زەبرو زۆری دابڕینی هەر پارچەیەک لە کوردستان تا سەر نییە.

ڕاپەڕینی بەهاری هەزارو نۆسەدو نەوەدو یەک دەستکەوتێکی مەزن بوو بۆ نەتەوەی کورد، چونکە یەکەمجار بوو لە مێژووی کورد هەموو میللەت بە یەک جارو بە یەک دەنگ و یەك بڕیار بێتە گۆڕەپانی تێکۆشان و کۆڵنەدان، کە ئەوەش هێمایێکی یەکڕیزی گەلەکەمانە لەکاتی پێویستو لە ئاستی پرسە چارەنووس سازەکان.

واتای وشەکان

وشە	واتا
ئامار	: سەرژمێر
رادە	: رێژە، سنوور
جەورروستەم	: زوڵمو زۆرداری
زایەڵە	: دەنگێکی بڵند
چەخماخەی راپەرین	: خەتیرا سەرهەڵدانێ
کووچە	: کۆڵان
دەروازە	: دەرگە
ترۆپک	: لووتکە
بە عەرەبکردن	: دەرکردنی کورد لە شوینێکی کوردستانو هێنانی عەرەب بۆ ئەو شوێنانە.
هێما	: نیشانە، سومبل
بوێرانە	: ئازایانە

راهێنان (١)

بۆ ئەم بۆشاییانەی خوارەوە، وەڵامی راست هەڵبژێرە:

١. راپەڕینی کاوەی ئاسنگەر .... ساڵ پێش زایین بوو.

ئـ- ٧٠　　ب- ٧٠٠　　پ- ٧٠٠٠

٢. چەخماخەی راپەڕین لە بەهاری ساڵی .... لەکوردستانی باشوور هەڵگیرسا.

ئـ- ١٩١٩　　ب- ١٩٩١　　پ- ٢٠٠٥

٣. شاری .... ناسنامەی دەروازەی راپەڕینی بۆ خۆی تۆمارکرد.

ئـ- سلێمانی　　ب- هەولێر　　پ- رانیە

٤. رۆژی (٢٠)ی ئاداری ساڵی (١٩٩١) شاری .... ئازادکرا.

ئـ- کەرکووک　　ب- بەغدا　　پ- دهۆک

چالاکی (١)

مامۆستای بەڕێز: بۆ زیاتر روونکردنەوە و چەسپاندنی بنەماکانی دیموکراسی، کە ئامانجێکی راپەڕین بوو، کارێکی پراکتیکی ئەنجامبدە، ئەویش هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پۆلە بە شێوەیەکی ئازادانە بۆ رێکخستنی کاروباری پۆل وەك: (خاوێن کردنەوە، داخستنی دەرگاو پەنجەرەکان دوای تەواوبوونی دەوام، پاراستنی کەرەستەکانی کارەبای ناو پۆل... هتد).

چالاكی (٢)

راپەڕین	راپەڕاندن
سووتان	سووتاندن

خوێندکاری خۆشەویست تۆش ئـەم پەیڤانـەی خـوارەوە وەك ئەمانـەی سـەرەوە لێبکە:

کۆڵان	....
رژان	....
دڕان	....
دەرچوو	....
فڕین	....
قیژان	....
رووخان	....

چالاكی (٣)

قوتابی خۆشەویست: چەند دێڕێك لەسەر مەبەستی ئەم هۆنراوەیە بنووسە:

قـەت مەڵێن دوژمن بەهێزە تۆپ و تەیارەی هەیە

ئیتفاقتان گـەر هـەبێ زۆر زەحـمەتە خۆی راگرێ

شێخ مەحمودی نەمر

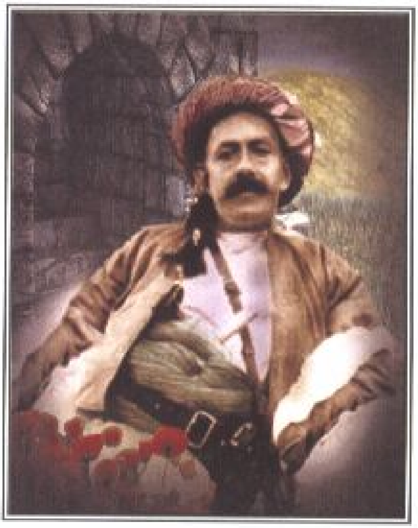

یەکێک لە پیاوە ناودار و قارەمانەکانی گەلەکەمان شێخ مەحمودی نەمرە، لە ساڵی ١٨٨١ز لەدایک بووە و بەشێخ مەحمودی حەفید دەناسرێت، ئەم قارەمانە بە درێژایی ژیانی پڕ لە سەروەریی خۆی لە پێناوی مافە ڕەواکانی میللەتەکەی تێکۆشاوە، لەسەردەمی دەوڵەتی عوسمانی لەگەڵ شێخ سەعیدی باوکی لە سلێمانییەوە بۆ شاری موسڵ دوورخراونەتەوە.

دوای داگیرکردنی عێراق لەلایەن ئینگلیزەکانەوە و هاتنیان بۆ کوردستان، شێخ مەحمودی نەمر بە هەموو توانایەوە داوای مافی گەلی کوردی کرد، بەڵام داگیرکەران داواکارییەکەیان جێبەجێ نەکرد، بۆیە لە ساڵی ١٩١٩ شۆڕشێکی گەورەی بەرپاکرد، بەڵام داگیرکەر بە فڕۆکەو هێزی زۆرەوە شۆڕشەکەیان کپ کردو شێخ مەحمود بە برینداری لەژێر بەردەقارەماندا بە دیل گیراو فەرمانی لە سێدارەدانی بۆ دەرچوو، پاش ئازادکردنی دووبارە گەڕایەوە شاری سلێمانی، حکومەتی کوردستانی دامەزراندو خۆی بوو بە مەلیکی کوردستان، لە سەردەمی حوکمڕانی شێخ مەحموودا، تەوژمی ئەدەبیاتو نووسینو زمان بەرە و پێشەوە چوو، ڕۆژنامەیەك بەناوی (ئومێدی ئیستیقلال) دەرچوو. بۆ یەکەمجار

له مێژووی کوردا پوولی پۆسته دەرچوو، ئەو تەوژم و پێشکەوتنە کالای ماندوویی لەسالی (١٩٢٢) لە جەستەی شەکەتی کورد کردەوە، پشتێنی ئاسوودەیی بەردەوام بوو تا ماوەیەک.

سالی ١٩٢٢ لە مێژوی کوردا سەر باسێکی زێرینە گەر لە مێژوودا ئەو سالە بێت کە لە دەڤەرێکی کوردستانا یەکەم قەوارەی نوێی کورد دامەزرا و شێخ مەحمودی پێشەوا بە فەرمی بوو بە (مەلیکی کوردستانی باشوور) ئەوا بۆ رۆشنبیری و خوێندەواری کەلەپووری کوردی بە سالی نوێی لەدایکبوون دەژمێردرێ.

لە رۆژانی دەستەلاتی شێخدا زمانی کوردی بە فەرمی بوو بە زمانی نووسین و خوێندن و لە دامو دەزگاکانی دەولەت و قوتابخانەو خوێندنگەکان.

رۆژنامەگەری کوردی لەو رۆژگارە دا چالاکانە پەرەی سەند، شیعرو چیرۆک و نووسین بوون بە چەکی پاراستنی شۆرش و ئەو قەوارەیەی کورد.

تا لە سالی ١٩٢٤ هیوای کورد دووبارە لەناوچوو دوژمن سلێمانی داگیرکردەوە بەلام نەیتوانی رێگا لە لە ئاخاوتن و نووسینی زمانی کوردی بگرێ.. ئەو قارەمانە بەردەوام بوو لەسەر تێکۆشان تا سالی (١٩٥٦) بە نەخۆشی کۆچی دوایی کردو لە شاری سلێمانی لە ئارامگای پیرۆزی کاکە ئەحمەدی شێخ بە خاک سپێردرا.

واتای وشەکان

وشە	واتا
ناودار	: بناقو دەنگ، بەناوبانگ
سەروەریی	: سەربلندیی
تێگۆشاوە	: هەوڵی داوە
داواکاری	: داخازی
بەرپاکرد	: هەڵایساند
کپ کرد	: بێدەنگ کر

بەردەقارەمان : بەردێکی گەورەیە لە دەربەندی بازیان کە شێخ مەحمود لە وێدا بریندار کراو بە دیل گیرا.

راهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. کێ عێراق و کوردستانی داگیرکرد؟
٢. شێخ مەحمودی نەمر داوای چی کرد؟
٣. شێخی نەمر لە کوێ بریندار بوو؟
٤. کێ بوو بە مەلیکی کوردستان؟
٥. ئومێدی ئیستقلال چی بوو؟

چالاکی

گەورە × بچووکـ

بڵند × نزم، نەوی

قوتابی خۆشەویست تۆش دژە واتای ئەم وشانەی خوارەوە بنووسە:

خێرا × ....

جوان × ....

درێژ × ....

ئازا × ....

ڕووناکـ × ....

دەنکە گەنمێک

مێرولەیەک لەسەر رێیەک دەنکە گەنمێکی قەڵەوی دۆزییەوە، لە دڵی خۆی گوتی:

دەنگ مەکە خوا ناردوێتی، بەخوا دەنکە گەنمی چاکە، بێدەنگ دەیبەمەوە ماڵەکەم هەڵیدەگرم بۆ زستان.

ئەوەی وتو کەوتە راکێشانی دەنکە گەنمە قەڵەوەکە بەرەو ماڵەکەی، بەڵام بەدەستییەوە ماندوبوو.

مێرولەیەکی سورباو چوو بەهانای مێرولەکەوە و پێی گوت:

ماندو نەبیت مێرولە رەشەی هاورێم هاتوم یارمەتیت بدەم.

مێرولە رەشە بەساردییەکەوە گوتی:

برۆ بەرێی خۆتەوە پێویستم بە یارمەتی تۆ نییە.

مێرولە سورباوەکە پێی گووت

با یارمەتیت بدەم بە تەنیا ئەو کارەت پێ ئەنجام نادرێت.

مێرولە رەشەکە گوتی:

پێم وتیت پێویستم بە یارمەتی تۆ نییە، ئەزانم بۆچی خۆت هەڵگرتووە؟

بە نیازیت بەشیبکەیت لە گەڵم، برۆ بەرێی خۆتەوە، ئەوە بەچاو نابینی.

لەو کاتە کە ئەو دوو مێرولەیە لەو قسانە بوون، کەلەشێرێکی سپی پۆپیتە گەورە پەیدابوو دەگەڕا بەدوای چەند دەنکە گەنمێک، کە دەنکە گەنمە قەڵەوەکەی دی بە دەنوکێک ئاودیوی کرد.

لەو کاتە هەردو مێرولەکە لە ترسی کەڵەشێرەکە هەریەکەیان بەلایەکدا تێیان تەقاند.

کەڵەشێرەکە کە دوورکەوتەوە، مێروولە سوورەکە خۆی گەیاندەوە لای مێرولە رەشەکەو پێی گوت:

دەبرۆ بیخۆ، ئەوە ئەنجامی چاوچنۆکی تۆ بوو، وەک برا بۆ خۆمان بمانخواردایە لەوە باشتر نەبوو ئەو کەڵەشێرە بیخوات.

واتای وشەکان

وشە	واتا
بە هاناهاتن	بە دەنگەوە هاتن
تێیان تەقاند	خێرا ڕۆیشتن، ڕایانکرد
چاوچنۆک	چاوبرسی

ڕاهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. مێرولەکە کە دەنکە گەنمەکەی دۆزییەوە، لە دڵی خۆیدا چی گوت؟

٢. مێرولە سورباوەکە چی بە مێرولە ڕەشەکە گوت؟

٣. کەڵەشێرەکە بەدوای چی دەگەڕا؟

٤. چ پەندو ئامۆژگاریەک لەم چیرۆکەوە فێربوویت؟

کوردستان

کوردستانی خۆش، نیشتمانی جوان
تۆ قیبلەگاهی منی بێگومان
چاوم پشکووتووی شاخەکانتە
فێری سەیرانی باغەکانتە
دەنگی شمشماڵی شوانەکانت
زریقو باقی جووانەکانت
قاسپەی کەوانی قەد کێوەکانت
خوڕەی ئاوەکەی نشێوەکانت
ئەمانە هەمووی گوێیان کردمەوە
هەوێنی شیعری دڵیان گرتمەوە
من درەختێکم لەو خاکە رووام
بەخۆشەویستی تۆوە ئاودرام

(دڵدار*)

---

* دڵدار: ناوی یونس کوری مەلا رەئوفە، ساڵی ١٩١٨ی زایینی لەشاری کۆیە لەدایکبووە، لە ساڵی ١٩٤٨، لە شاری هەولێر کۆچی دوایی کردووە.

واتای وشەکان

وشە		واتا
قیبلە	:	روانگە
پشکوتوو	:	کراوە
زریق	:	دەنگی کۆمەڵی مەلان
نشێوەکانت	:	نزماییەکانت

بەسەرهاتی گوڵێک

گوڵێک بەسەرهاتی خۆی بۆ شاعیرێك گێڕایەوە... گوتی: خونچەیەک بووم لە باخێک، ڕۆژانە لە ژێر بارانی زستانو بەهاردا بە مۆسیقای هەورەکان سەمام دەکرد، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ گەورە دەبوومو گەشەم دەکرد. ئارەزوم لەوە بوو باڵەکانم بکەمەوەو جوانی خۆم بە هەتاو و باڵندەکان پیشاندەم... ئای چەند خۆشبوو کە پشکووتم!! پەپوولەکان لێم ئاڵان، چۆلەکەکان بۆمیان دەجریواند بەڵام نەزانێك لەجیاتی ئەوەی بۆنم کاتو تەماشای جوانییەکەم بکات، دەستی هێناو بە نینۆکە تیژەکانی لاسکەکەی قرتاندمو کۆتایی بەژیانم هێنا..!! دەبینیت نە بۆنم ماوە، نەبووم بەبەر. شاعیرێکیش خۆی پێنەگیراو گوتی:

دەمەگری، مەگری گوڵی بەستەزمان

تۆش شەهیدێکی بێ ناوونیشان

واتای وشەکان

وشە	واتا
بەسەرهات	: سەربووردە
قرتاند	: پچڕاندن
بەستەزمان	: هەژار

ڕاهێنان

ئـ- وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. تا چەند لەو بڕوایەدای کە درەخت سەرچاوەی جوانی سروشتە؟ وە بۆچی؟

٢. چ پەیوەندییەك لەنێوان شاعیرو گوڵو باڵندە هەیە؟

٣. بۆ دەبێت پارێزگاری لە درەختو باخچەکان بکەین؟

ب- ناوی چەند گوڵێك بنووسە:

..............، ....، ....، ....، ....

داڕشتن:

قوبیی خۆشەویست:

چەند دێڕێک لەسەر بەسەرهاتێک بنووسە.

حەپسەخانی نەقیب

مامۆستا جوان، لە جەژنی ئافرەتانی جیهاندا باسی حەپسەخانی نەقیبی بۆ کردین و گوتی:

حەپسەخان ئافرەتەکی ناوداری کورد بوو، لە ساڵی ١٨٩١ی زایینیدا لە شاری سولەیمانی لە دایکبووە. کچی شێخ مارف نەقیب بوو مەلاو زاناکانی ئەو سەردەمە فێری خوێندەواری بووە، ئەم خانمە زانست پەروەرە، وەك ژنێکی کوردی ناودار لە ساڵی ١٩٢٩ز بەشداری لە کۆنگرەی نەهێشتنی نەخوێندەواری وە لە ساڵی ١٩٣١ وەکو ژنە کوردێك نامەی بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان ناردووەو داوای مافی گەلی کوردی کردووە.

ئەم ژنە ناودارە لە رۆژی ١٢/٤/١٩٥٣ لە شاری سلێمانیماڵئاوایی لێکردین و هەر لە سلێمانی نێژراوە.

قوتابییان پێکەوە گوتیان: سڵاو لە گیانی پاکی ئەم دایکە دڵسۆزو زانستپەروەرە.

واتای وشەکان

وشە	واتا
ئافرەت	: ژن
ناودار	: بناڤودەنگ
شار	: باژێڕ
کردەوە	: ڤەکر
پێکەوە	: پێکڤە.

ڕاهێنان (١)

١. حەپسەخانی نەقیب لە ساڵی .... لە شاری ....
لەدایکبووە.

٢. حەپسەخان زانست .... بوو.

٣. ئەو خانمە یەکەم قوتابخانەی بۆ .... لە............... کردەوە.

٤. سڵاو لە گیانی پاکی ئەم دایکە .... و ....

راهێنان (٢)

نیشانەی راست یان هەڵە بۆ ئەم رستانەی خوارەوە دابنێ:

١. بنەماڵەی کاک ئەحمەدی شێخ بنەماڵەیەکی ئاین پەروەرن لە کوردستان.

٢. حەپسەخانی نەقیب ئافرەتێکی رۆشنبیرو زانستپەروەربوو.

٣. حەپسەخانی نەقیب لە ژیانیدا منداڵی نەبووە.

٤. حەپسەخانی نەقیب لەساڵی ١٩٣١ نامەی بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان ناردووە.

٥. حەپسەخانی نەقیب یەکەم قوتابخانەی کچانی لە کوردستان کردەوە.

چالاکی (١)

بە هێڵێک وشە لەگەڵ یەک گونجاوەکان بگەیەنە یەک:

خوێندن	کارگە
کارکردن	قوتابخانە
چارەسەرکردنی نەخۆش	مەلەوانگە
فرۆشتنی دەرمان	گەرماو
نانخوارد	یاریگە
خۆ شوشتن	نەخۆشخانە
یاریکردن	دەرمانخانە
مەلەوانی	خواردنگە

چالاکی (٢)

زانست   زانستپەروەر

تۆش ئەمانەی خوارەوە وەکو نموونەی سەرەوە لێبکە:

نیشتمان ←

کـــورد ←

هونـــەر ←

وڵات ←

←

مـــاف ←

چالاکی (٣)

جوان ← جوانتر ← جوانترین

تۆش ئەم وشانە وەك ئەوانەی سەرەوە لێبکە:

شیرین ← .... ← ....

ترش ← .... ← ....

ئازا ← .... ← ....

خۆش ← .... ← ....

مزر ← .... ← ....

خێرا ← .... ← ....

کورت ← .... ← ....

درێژ ← .... ← ....

چالاکی (٤)

قوتابی خۆشەویست باسێك لەسەر یەكێك لە ئافرەتە ناودارەكانی كورد بنووسە.

ئاشتی

ل سەر چیا
پێلێن دەریا
لێڤێن رویبارو کانیا
ل سەر دلا
بەلگێن گولا
پەرێن شالیلو بلبلا
ل سەر روییێ ڤیانێ
ل سەر دلێ ژیانێ
دێ تەڤنەکێ سپی رێسم
ب ئاوازا نڤێسم
پەیاما کوردستانێ
ئاشتی بۆ تەڤ جیهانێ

واتای وشەکان

وشە		واتا
هێڵی دەریا	:	شەپۆلی دەریا
لێڤی	:	لێوار
بەلگێن گولا	:	گەڵای گوڵ
شالیل	:	جۆرێکە لە باڵندە
تەڤنی	:	تەون
تەڤ	:	هەموو

پێرست

ژ	بابەت	لاپەڕە
١.	ڕستە	٦
٢.	وشە	٩
٣.	وشەی سادەو وشەی ناسادە	١٢
٤.	بڕگە	١٦
٥.	پیت	١٨
٦.	جۆرەکانی وشە لە ڕووی ڕێزمانەوە	٢١
٧.	چاووگ	٢٢
٨.	کار	٢٤
٩.	ناو	٢٧
١٠.	ناوی تاكو ناوی کۆ	٣٠
١١.	ناوی ناسراو نەناسراو	٣٢
١٢.	جێناوی کەسی سەربەخۆ	٣٤
١٣.	هاوەڵناو	٣٧
١٤.	هاوەڵکار	٤٠
١٥.	ئامرازی پەیوەندی	٤٣
١٦.	بنچینەکانی ڕستە (بکەر، کار)	٤٥

ژ	بابەت	لاپەڕە
١٧	خۆشەویستی دایک و باوک	٥٠
١٨	کاتم بە فیڕۆنادەم	٥٤
١٩	خوێندەواری (هۆنراوە)	٥٨
٢٠	قوتابخانە و پەڕتووکەکانم	٥٩
٢١	مەشخەڵی ئۆلۆمپی	٦٢
٢٢	کوردستان نیشتمانی ئێمە	٦٧
٢٣	کە ڕێوی بەرۆژوو دەبێت	٧٠
٢٤	کورد (هۆنراوە)	٧٤
٢٥	گوڵفرۆش	٧٦
٢٦	حەوت سەمەرەکەی جیهان	٨٠
٢٧	شاری کەرکوک	٨٤
٢٨	خانزادی سۆران	٨٨
٢٩	کونە کەروێشک	٩٣
٣٠	بەفربارین (هۆنراوە)	٩٧
٣٨	بەهاری ڕاپەڕین	٩٩
٣٩	شێخ مەحمود	١٠٥
٤٠	دەنکە گەنمێک	١٠٩
٤١	کوردستان (هۆنراوە)	١١٢
٤٢	بەسەرهاتی گوڵێک	١١٤

٤٣	حەپسەخان	١١٦
٤٤	ئاشتی	١٢١
٤٥	پێرست	١٢٣